

BULGARİSTAN YOL AYRIMINDA: İVAN S. GEŞOV MESELESİ

MİTHAT AYDIN*

A- GİRİŞ

Bulgaristan'ı bağımsızlığa götüren sürecin kültürel ve düşünsel temelleri, bağımsızlığından en az yüz elli yıl öncesinde atılmıştır. Bu sürecin belli başlı kilometre taşlarını ortaya koymak, çalışmamıza konu olan Geşov olayını ana çerçeveye oturtmak açısından yararlı olacaktır.

Bulgarlar arasında kültürel anlamda ulusçuluk fikrinin Fransız Devrimi'nden önceye gitmiş olduğu bilinmektedir. 18.yüzyılın ortalarından sonra teşekkül eden "Bulgarlık" bilinci, önemli ölçüde, merkezi idareye karşı büyük bir güç haline gelmiş olan ağalık-ayanlık düzenine ve Rum Ortodoks Kilisesi'ne karşı gösterilen milli reaksiyonla ortaya çıkmıştır. Buna, belli başlı Osmanlı ve Avrupa kentlerinde ticaret yaparak Bulgaristan'ı dış dünyaya açan Bulgar çorbacılarının (burjuvazisinin) Bulgar düşünsel ve kültürel hayatına yapmış oldukları katkıyı ilave etmek gerekir. Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne indirmiş olduğu darbeler de, Bulgarların milli gayelere dayalı geleceğe ilişkin tasarısı ve beklentilerini kuvvetlendirmiştir.¹ Bulgar ulusçuluğu, dünya ve Osmanlı ölçeğinde 18-19.yüzyılın siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak; özelde Bulgar ulusçuluğunun düşünsel ve kültürel zemini, Rum Ortodoks Kilisesi'nin yürüttüğü Yunanlaştırma siyasetine karşı verilen mücadele ile atılmıştır. "*Çünkü; Bulgar halkı özellikle 18. yüzyıl sonlarında varlığını temelinden tehdit eden bir tehlike karşısında bulunuyordu: Rumlar onların bütün tarihi ananelerini hatta konuştukları dili ortadan kaldırmak ve kendilerini Rumlaştırmak gayretinde idiler.*"² Sonuçta, Fener Patrikhanesi'nin amansız Yunanlaştırma politikası, 18. yüzyılda küllenmeye yüz tutmuş olan Bulgarlık ateşini alevlendirmiştir. Yunan kilisesine karşı düşmanca bir tavır alan Bulgarlar, milliyetperver hislerle

* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Denizli/TÜRKİYE, maydin@pau.edu.tr

¹ Halil İnalçık, "Tanzimat Nedir?", *Tanzimat-Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2006, s. 26.

² Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 19.

“hür ve mesut bir gelecek” inşasına koyulmuşlardır. Bulgar ulusçuluğunun ilk kıvılcımlarını atan Hilendar manastırındaki Otets Paisii, daha Fransız İhtilali’nden 27 yıl önce, 1762’de Bulgar halkına “*Ey Bulgar, ecdadım öğren, dilini tanı... Ben bütün Bulgarlara bizim milletimizin dahi şanlı bir millet olduğunu göstermek için bu tarihi yazmak zahmetine girdim... Ey akılsız millet, Bulgar adını taşımaktan neden utanç duyuyorsun; neden öz dilinde düşünmek ve okumak istemiyorsun? ... Bulgar, gaflete düşme, dilini ve neslini öğren, onları takdir ve tazim et!*” diyordu.³ Paisii ve onu takiben Stoiko Vladislavof (Sofrani), Yuriv Venelin, Peter Beron, Georgi Mamarçev, Neofit Hilendarski Bozveli, İvan Bogorov gibi şahsiyetlerin ulusçu ve devrimci söylemleri, 18. ve 19.yüzyılda Bulgarları harekete geçirmiş ve Fener Patrikhanesi’nden kurtularak bağımsız bir kilise kurmak yolunda özgüven ve mücadele azmi telkin etmiştir. 1830 yılında Yunanistan Devleti’nin kurulması ve Yunanlıların sınırlarını Bulgaristan ve Makedonya’ya doğru genişletmesi, bu mücadelenin seyrinde bir başka belirleyici unsur olmuştur.⁴ Nihayetle Bulgarlar, Tanzimat Fermanı’yla Osmanlı tebaasının haklar yönünden eşit hale gelmesinin bir sonucu olarak 1849 yılında bir “papazevi” açmış,⁵ 1860’lara geldiğinde ise Islahat Fermanı’nın vermiş olduğu haklardan da yararlanarak “*Rum Patriğinin ruhani riyasetini tanımadıklarını*” resmen ilan etmişlerdir. Bu ise, bir Bulgar milliyetçisinin deyimiyle Bulgarların “*Yunan ruhanî despot idaresine*” karşı 1843 yılından itibaren başlattıkları fiili mücadelenin⁶ 10-15 yıl içinde ciddi bir safhaya gelmiş olduğunu göstermekteydi. Yunan kilisesine karşı verilen mücadele, Bulgarların 11 Mart 1870’te kiliselerinin bağımsızlığını tescil eden Ekzarhlık beratını elde etmeleriyle sonuçlanmıştır. Kuşkusuz; gelinen nokta, Bulgarların siyasal bağımsızlık isteklerinin ve bunu besleyen Panslavist cereyanın açık bir ifadesi idi.

Bulgarlar arasındaki kültürel ve düşünsel gelişim, bölgenin sosyo-ekonomik, siyasal koşullarının da etkisiyle 19.yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı yönetimine karşı bazı ayaklanmalara zemin hazırlamıştır. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra da Ortodoksların hamisi sıfatını takınan Rusya’nın tahrikkâr etkisi, bu ayaklanmaların zeminini hazırlayan başka bir unsur olmuştur. Diğer taraftan, bölgedeki Slav/Bulgar cemiyetlerin ayaklanmalardaki hazırlayıcı ve idare edici rolü kayda değerdir ki, bu süreçte Müslümanlara yönelik kıtal ve yağma hareketleri ayrıca ele alınması gereken bir husustur.

Bulgaristan’ın bağımsızlığını hedefleyen 19.yüzyılın ilk büyük ayaklanmalarından biri 1835’te Tırnova’da ortaya çıkmıştır. Tırnova ayaklanması 1841 yılında

³ İnalçık, *a.g.e.*, s. 20.

⁴ Kemal Karpat, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev: Recep Boztemür, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s. 123.

⁵ Ahmet Refik, “Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi”, *TTEM*, 1 Mart 1341, Nr: 8 (85), s. 75.

⁶ Leman Ergenç, *Bulgar Yayınlarında Türkler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 36

Niş'te, 1850 yılında Vidin'de tekrarlanmıştır. Bu ayaklanmalarda, 1804 yılındaki Sırp ayaklanmasından bu yana Bulgarları akrabaları olarak kabul eden ve bir Yugoslav Krallığı kurmak isteyen Sırlar da önemli bir rol oynamıştır.⁷ Bulgaristan'daki bu ayaklanmaları, 19.yüzyıl ikinci yarısında meydana gelen büyüklükçüklü birçok ayaklanma takip etmiştir. Örneğin, sadece 1862-1869 yılları arasında Bulgaristan'da dokuz ayaklanma meydana gelmiştir ki,⁸ bunların ortaya çıkışında merkezi Sırbistan, Eflak ve Boğdan olan Slav/Bulgar komitacılarının etkin olduğunu görmekteyiz. 1867 yılında Sırp prensinin himayesinde Sırp ve Bulgar komitacılarının Osmanlı Devleti'ne karşı anlaşmaları⁹ Bulgar isyanlarına yeni bir güç ve ivme kazandırmıştır.

1866 Sadowa ve 1870 Sedan savaşlarından sonra Prusya'nın bir güç merkezi haline gelerek Avrupa güçler dengesinin Rusya lehine değişmesi, Osmanlı Devleti'nin mali iflastı, bölgesel zirai ve iktisadi sorunlar, Panslavist cereyanın Balkan Slavları arasında etkisini artırması,¹⁰ Balkan halkları arasındaki millî hissiyatın ayrılıkçı bir çizgide güçlenmesi, Balkanlardaki yerel güçlerin kendi aralarındaki rekabeti, misyoner faaliyetleri,¹¹ ihtilalci cemiyetlerin çalışmaları gibi bölgesel ve uluslararası etkenler, 19.yüzyılın son çeyreğine girerken Balkanları patlamaya hazır bir barut fıçısı haline getirmişti. Nitekim, 1875'teki Hersek Ayaklanması ilk kıvılcım olmuştur. Hersek Ayaklanması'ndan yaklaşık bir yıl sonra Bulgaristan'da patlak veren ayaklanma, Osmanlı Devleti'ni sona doğru sürükleyecek olayların başlangıcı olmuştur. Ayaklanmanın bastırılmasına ilişkin haberlerin İngiltere'de liberaller tarafından siyasî bir malzeme haline getirilmesi, Avrupa'da Müslümanlara/Türklere karşı büyük bir öfke selinin doğmasına ve Türkiye aleyhtarı güçlü bir kamuoyunun teşekkülüne neden olmuştur.¹² Bu ise Osmanlı toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını "Doğu Politikası"nın temeli yapan İngiliz hükümetini Rusya'ya karşı hareketsiz bırakmış ve 93 harbine zemin hazırlayan önemli bir faktör olmuştur. 93 Harbi sonucunda önce

⁷ Ömer Turan, *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 42

⁸ Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 1992, s. 4; İsmail Selimoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar İsyanları*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1987 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 52-64.

⁹ Turan, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁰ Bakınız: Mithat Aydın, "Bosna-Hersek Ayaklanması (1875)'nda Panslavizmin Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ'ın Rolü", *Belleten*, c.LXIX, sa.256, Ankara, Aralık 2005, s. 913-935; Mithat Aydın, "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2004/1, Sayı:15, Denizli, 2004, s. 109-124.

¹¹ Bakınız: Mithat Aydın, *Bulgarlar ve Ermeniler Arasında Amerikan Misyonerleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2008, s. 31-131; Ömer TURAN, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları", *XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 12-16 Eylül 1994, c.III, Ankara, 1999, s. 1097-1109.

¹² Bakınız: Mithat Aydın, "1876 Bulgaristan Ayaklanmasının Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Etkisi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2002/2, Sayı:12, Denizli, 2002, s. 80-87.

Ayastefanos (3 Mart 1878)'ta sınırları doğuda Karadeniz'e, batıda Arnavutluk'a, kuzeyde Tuna'ya güneyde Ege Denizi'ne uzanan Büyük Bulgaristan ortaya çıkmış, sonra da İngiltere ve Avusturya'nın şiddetli tepkisi üzerine Berlin'de toplanan kongrede¹³ Büyük Bulgaristan üç bölüme ayrılmıştır (13 Temmuz 1878): Bulgaristan Prenslığı, Doğu Rumeli ve Makedonya. Antlaşmaya göre Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne vergi bağı ile bağlı özerk bir prenslik olacaktı. Bulgar halkının seçeceği Bulgaristan prensinin bir Hıristiyan hükümeti olacaktı. Prenslığın kendi milis gücü olacaktı. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin burada hiçbir askeri bulunmayacaktı. Antlaşma ile ortaya çıkan Doğu Rumeli, padişah tarafından, devletlerin onayına sunulacak olan Hıristiyan bir valinin idaresinde bulunacaktı. Özerk bir eyalet statüsünde olacak Doğu Rumeli siyasi ve askeri bakımdan Osmanlı Devleti'nin idaresinde bulunacaktı. Makedonya ise ıslahatlar yapılmak şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılacaktı.

Ayastefanos Antlaşması'yla tesis edilen Büyük Bulgaristan, Berlin'de parçalanarak Bulgarları hayal kırıklığına uğratmakla beraber, Bulgar düşüncesinde hep bir ideal olarak kalmıştır. Bulgar Prenslığı, bu uğurda ihtilalci komitacıları her fırsatta desteklemiş ve nihayet Berlin Antlaşması'ndan sadece yedi yıl sonra Doğu Rumeli'yi işgal etmiştir. Bunu yeterli görmeyen Bulgar Prenslığı özellikle Makedonya üzerindeki emellerine ulaşmak için her fırsatta Büyük Devletlerin desteğini almaya çalışmıştır. İşte, Meşrutiyetin ilan edildiği 1908'de Osmanlı Devleti ile bağı şekilden ibaret olan yarı bağımsız Bulgaristan Prenslığı, Makedonya'yı elde ederek Balkanlardaki Büyük Bulgaristan'ı ihya edecek günü beklemekteydi.

B- II. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE BULGARİSTAN

24 Temmuzda ilan edilen Meşrutiyet, Bulgaristan'da iki farklı noktadan ele alınmıştır. Birincisi, Meşrutiyet'in Makedonya'daki kalabalık Bulgar unsurunun durumunu düzeltici bir etkide bulunabileceği idi. Bu meyanda, Bulgarlar arasında Meşrutî yönetimin Makedonya'da son yıllarda Yunan ve Sırp komitecileri tarafından zapt edilen köylerin Bulgar Patrikhanesi'ne bırakılmasına neden olabileceği ümidi hâsıl olmuştu.¹⁴ İkincisi ise, başlayan sürecin Bulgaristan'da Bulgar milli hislerini yok edebileceği endişesi idi. Ayrıca, Bulgarlar, yeni rejimin Makedonya'daki akrabaları adına müdahalede bulunma konusunda aleyhte bir durum ortaya çıkarma ihtimalini de hesaba katmaktaydılar.

¹³ 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından Berlin Antlaşması'na kadar olan süreçte İngiliz diplomasisi konusunda bakınız: Mithat Aydın, "İngiliz-Rus Rekabeti ve Osmanlı Devleti'nin Asya Toprakları Sorunu (1877-1878)", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Yıl:15, Sayı:38, Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum, 2008, s. 253-288.

¹⁴ FO.881/9458, s. 6-7.

Buna göre Bulgar hükümeti ya dostane bir tavır almak durumunda kalacak ya da Meşrutî idareye karşı bir tutum içine girecekti. Ancak Bulgar hükümeti ikisini de yapmayıp olayları beklemeyi tercih etmiştir. Aslında Bulgar resmî gazetesi Vreme, bu hissiyatı tam olarak aksettirir gibidir: “*Bulgaristan, barutunu hazırlayarak gözünü İstanbul’a tutmalıdır. Çünkü meşrutî bir Türkiye, endişesiz bir Bulgaristan anlamına gelmemektedir*”.¹⁵ Bu bakımdan Bulgarlar için, Meşrutî idarenin okullar meselesinde imtiyazların elde edilip edilemeyeceğini, idari otonominin prenslikteki kamuoyunu memnun etmek için yeterli olup olmayacağını görmek oldukça önemliydi. Bunun için de Bulgarlar, Türkiye’deki iç organizasyonu, İttihad ve Terakki arasındaki ilişkileri dikkatlice takip etmek yoluna gitmişlerdir. Aynı zamanda Türkiye’deki politik gelişmeleri de yakından takip eden Bulgarlar, ani bir iç felaketin kendilerine ciddi bir fırsat verebileceği beklentisi içinde olmuşlardır. Hiç şüphesiz Bulgar hükümeti böyle bir anı yakalamak için uzun süre fırsat kollamıştır.¹⁶

Aşağıda görüleceği gibi Bulgarlar, 1908 Eylülünde patlak veren İvan S. Geşov olayını bağımsızlık düşüncesini hayata geçirecek bir fırsat olarak görmüşlerdir. Elbette ki, Bulgarlarda bağımsızlık düşüncesinin ciddi bir şekilde ilk olarak ne zaman ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir. Ancak, Geşov olayının, Bulgaristan’ı bağımsızlık yönünde bir politik tavır almaya sevk ettiği kesindir. Bu çerçevede de Geşov olayı, Bulgaristan sorununu yeniden uluslararası platforma taşımakta önemli bir araç olmuştur. Şurası kesindir ki, bu tarihlerde Bulgar yönetimi bağımsızlığını ilan etmeye hazır ve kararlıdır. İngiliz Konsolos Buchanan’ın 14 Ekim 1908 tarihinde Dışişleri Bakanı Grey’e yazdığı bir mektupta da Bulgarların bu niyetini açık bir şekilde görmek mümkündür. Buchanan, Geşov’un Bulgaristan’a çağrılmasından sonra Bulgaristan Hariciye Nazırın Genaral Paprikov’un kendisine “*eğer Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek’i ihlak ederek Berlin Antlaşması’nı ihlal ederse, Bulgaristan da bağımsızlığını deklere edecektir*” dediğini nakleder.¹⁷ Bu bakımdan, Geşov olayını Bulgaristan’ın bağımsızlık sürecinde önemli bir kilometre taşı olarak kabul etmek gerekmektedir.

C- GEŞOV’UN İSTANBUL KAPIKETHÜDALIĞI’NA ATANMASI

İvan S. Geşov İstanbul Bulgaristan Kapıkethüdalığı görevine iki farklı dönemde getirilmiştir. Geşov’un ilk kapıkethüdalık görevini hangi tarihte yaptığını tam

¹⁵ Necmettin Alkan, *Mutlakiyetten Meşrutiyete II.Abdülhamid ve Jön Türkler 1889-1908*, 1. Baskı, Selis Kitaplar:106, İstanbul, 2009, s. 284.

¹⁶ *British Documents on Foreign Affairs (BDEA): Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, Part I: From the Mid-Nineteenth Century to the First World War, The Near and Middle East, 1856-1914, The Ottoman Empire under the Young Turks, 1908-1914*, Editor: David Gillard, Vol.20, Doc.15, G.Buchanan’dan Sir Edward Grey’e, Sofya, 14 Ekim 1908, University Publications of America, 1985 s. 18.

¹⁷ *BDEA*, Vol. 20, Doc.15, G.Buchanan’dan Sir Edward Grey’e, Sofya, 14 Ekim 1908, s. 18.

olarak tespit edemiyoruz. Ancak, 1901 yılında bu görevi ifa etmekte olduğu anlaşıl-maktadır.¹⁸ Bu ilk kapıkethüdalık görevini 1903 yılında Bulgaristan'ın "Viyana Politi-ka Memurluğu"na atanmasına kadar sürdürmüştür.¹⁹

Geşov'un ikinci defa İstanbul'daki Bulgaristan Kapıkethüdalığı görevine geti-rilmesi 5 Şevval 1324 (22 Kasım 1906) tarihli tezkire ile gerçekleşmiştir. Geşov'un tayinine dair yazışmalarda "Dersa'adet Bulgaristan kapıkethüdalığına me'mûr-ı esbâk Yovan Geşof [Geşov]Efendi'nin Bulgaristan Prensi'nin istirhâmı vechle kabul-ı me'mûriyeti..." denil-miştir.²⁰ Bâb-ı Âli'nin Geşov'un tayinini kabul etmesi, Bulgar prensi ve hükümeti tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bulgar Hariciye Nazırı Stançev, bu vesiley-le Bulgaristan Komiseriyle yapmış olduğu bir mülakatta şükranlarını ifade etmiş ve Geşov'un Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki iyi ilişkilerin devam ettirilmesi için "sa'y mertebede" çalışacağına dair temennide bulunmuştur.²¹ Başlangıçta Osman-lı-Bulgar ilişkilerinde ortaya çıkan iyimser hava 1906 yılı sonu ve 1907 yılı başında da devam etmiştir. Dâhiliye Nezareti'nin 16 Kanun-ı Evvel 1322 (29 Aralık 1906) tarihli tezkiresine göre Bulgar Prensi, Geşov'a bizzat Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki "münâsebât-ı hasenenin te'min-i husûlüne hiss-i i'tilâfın vücûdpezîr olmasına min külli'l-vücûh (her yönden) gayret etmesi" için talimat vermiştir.²² Prens, (Dâhiliye Nazırı-nın 21 Zi'l-hicce 1324 tarihli tahriratına göre) 1907 Şubat başında ise Geşov'un Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki "husûl-ı i'tilâf" için sarf etmiş olduğu mesaiden dolayı da beyan-ı teşekkür etmiştir.²³

Nihayette, Bulgarların bu tarihlerde Osmanlı hükümetiyle iyi geçinme siyaseti-nin bölgedeki siyasi dengelerle ilgili olduğu kuşkusuzdur. Bulgarların Osmanlı Dev-leti'yle iyi geçinme siyasetinde, Bâb-ı Âli'nin Bulgaristan'a karşı müspet bir tavır içinde olması da önemli bir etken olmuştur. Mesela, Osmanlı Devleti'nin Bulgaris-

¹⁸ George Washburn, *Fifty Years in Constantinople and Recollections of Robert College*, Houghton Mifelin Company, Boston and New York, 1909, s. 49.

¹⁹ Bakınız: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *A. Mtz (04)*, 108/10, 10.10.1321. Bu belgede Geşov'un "Viyana Politika Memurluğu"na "tahvil-i me'mûriyet" ettiği açık bir şekilde belirtilmesine rağmen, Bulgaristan Viyana Elçiliği resmi Web sitesinde Bulgaristan "Diplomatic Agent" olarak 1902-1904 yılları arasında Dr. Konstantin Pomianov'un, 1904-1909 yılları arasında da Michail Sarafov'un görev yapmış olduğu kayıttır. <http://www.mfa.bg/en/10/pages/view/115> (Erişim Tarihi: 5 Ağustos 2011)

²⁰ Geşov'un kapıkethüdalık görevine tayini hususu ve bunun ilgili nezaretlere ve Bulgaristan Komiserliği'ne tebliği konusunda bakınız: BOA, *Y.PRK.BŞK.*, 76/77, 5 L.1324; *I.Mtz (4)*, 26/1723, 5 L.1324; *A. Mtz (04)*, 150/79, 06.10.1324; *DH., MKT.*, 1131/7, 11 L. 1324.

²¹ BOA, *Y.A.Hus.*, 507/114, 12.L.1324. Bu mülakatta Stançev, Geşov'un 8-10 güne kadar İstanbul'a giderek görevine başlayacağını ifade etmiştir.

²² BOA, *DH.MKT.*, 1144/88, 04 Za. 1324.

²³ BOA, *Y.PRK.DH.*, 13/94, 21 Z. 1324.

tan prensliğinin yıllık vergisinde indirim gitmesi,²⁴ ekonomik bakımdan Bulgarlar için ciddi bir öneme haiz idi.

Geşov'un, kapıkethüdalık görevine atanmasıyla, Osmanlı-Bulgar ilişkilerinde oynadığı kişisel rolü tespit etmek güç ise de, genel manada İstanbul'daki pozisyonu ve etkisiyle bu ilişkilerin gelişiminde önemli bir ağırlığının olduğu muhakkaktır. Sultan Abdülhamid'in Mabeyn Baş Kâtibi Tahsin Paşa'nın söylediklerine bakılırsa²⁵ O, İstanbul'da bulunduğu süre zarfında padişahın güvenini kazanmış ve Türk-Bulgar ilişkilerinin “*dostane*” yönde gelişmesine ciddi katkı yapmıştır.

D- GEŞOV OLAYININ MEYDANA GELİŞİ

Geşov olayının siyasî ve hukukî boyutuna dair gelişmeleri ele almadan önce şu hususu açıklamak yararlı olacaktır: Osmanlı diplomatları, Geşov olayından önceki birkaç yıl, Bulgaristan'ın bağımsız bir devlet olduğunu ima edecek söylem ve eylemleri dikkatle izlemekte ve Osmanlı Devleti'nin hukukunu korumak için bazı tedbirler almaktaydı. Buna dair bir örnekte; Beyoğlu'nda yayımlanan Fransızca bir gazetede Geşov için “*Son Ekselansları*” unvanı kullanıldığında, Bâb-ı Âli buna ciddi bir reaksiyon göstermiştir (21 Temmuz 1323/3 Ağustos 1907). Çünkü bu unvan ancak bağımsız devletlerin elçileri tarafından kullanılabilirdi; oysa Bulgaristan Osmanlı ülkesinin bir parçasıydı ve imtiyazlı bir eyaletti. Geşov ise Bulgaristan Emâreti'nin kapıkethüdasından başka bir şey değildi. Bu nedenle Bâb-ı Âli, bağımsız devlet elçilerine ait resmi bir unvanın Geşov'a verilmesine kayıtsız kalınmasını ve buna Matbû'ât-ı Ecnebiye Müdüriyeti'nce itiraz edilmemesini “*Bulgaristan'ın istiklâlinin kabul olunduğuna veya olunacağına*” bir delil olarak saymıştır. Ayrıca, bu tarihlerde Avrupa'da Bulgar prensinin, Bulgaristan Prensliği'nin 20. yıldönümünde bağımsızlığını ilan edeceği şeklinde çıkan haberler de, Bâb-ı Âli'nin dikkatini celbetmekteydi. Bu itibarla Bâb-ı Âli, Geşov için kullanılan “*Son Ekselansları*” unvanını “*ihtiyâtsiz lakırdılar*” olarak adlandırmış ve bu tür söylemleri her yönüyle “*münasebetsiz*” olarak ad detmiştir.²⁶ Görülmektedir ki, Osmanlı diplomatlarının Geşov olayında almış oldukları tavır, anlık bir surette değil, belli bir fikrî ve siyasî zeminde gelişen sürecin ürünüdür.

Osmanlı-Bulgar ilişkilerinin kesilmesine neden olan Geşov olayı, 12 Eylülde Sadrazam Kamil Paşa'nın Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'nın konağında Sultan II.Abdülhamid'in doğum yıl dönümü vesilesiyle yabancı elçilere vermiş olduğu

²⁴ Bu hususta örneğin: BOA, *Y.PRK.DH.*, 13/94, 21 Z. 1324.

²⁵ Bakınız: Tahsin Paşa, *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları/Sultan Abdülhamid*, 2. Baskı, Boğaziçi Yayınları: 98, İstanbul, 1990, s. 222-223.

²⁶ BOA., *Y.PRK.MYD.*, 26/74, 4 B. 1325.

ziyafete Bulgar Kapıkethüdası Geşov'un davet edilmemesi üzerine patlak vermiştir. Olayın Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Prenslığı arasında bir krize neden olacağı açıktı. Zira, ziyafetten bir gün önce Bulgar Hariciye Nezareti ziyafete Bulgar kapıkethüdasının davet edilmemesi durumunda Sofya'ya çağrılacağı meyanında ulti-matom mahiyetinde bir uyanda bulunmuştu. Bulgar Hariciye Nazırı Müsteşarı, Osmanlı Bulgaristan Komiserliği nezdinde yaptığı bu uyarıya Komiser Refik Bey'in "devlet-i metbû'anın buradaki me'mûrlarının mevki'i"ni göz önünde bulundurması gerektiğini hatırlatarak mukabele etmesi üzerine de, Geşov'un diplomatlar arasında "kâdem sırasının" bulunduğunu, bunu da daha önce Saray'da katılmış olduğu ziyafetlerin tescil etmiş olduğunu ileri sürmüştür.²⁷

Nihayette, 12 Eylül'de verilen ziyafet için hazırlanan davetliler listesine Bulgaristan'ı temsil eden Bulgar Kapıkethüdası Geşov alınmamıştır.²⁸ Geşov, daha önce bu tip ziyafetlere davet edilirken, şimdi söz konusu ziyafete neden davet edilmediğini sorup sitemde bulununca da, Sadrazam Kamil Paşa'dan "evet siz davet edilmeyeceksiniz. Sebebini pekâlâ tahmin edebilirsiniz. Bulgaristan Türkiye'ye bağlı bir eyalettir. Hâlbuki ziyafet yabancı elçiler şerefine veriliyor" şeklinde bir cevap almıştır.²⁹ Sadrazam Kamil Paşa, Geşov'un davet edilmemesinin gerekçesi ve yapılan işin meşruiyeti konusunda aynı tarihli (29 Ağustos 1324/12 Eylül 1908) tahriratında Bulgaristan'daki Osmanlı komiserini şu şekilde bilgilendirmiştir.

"Saray-ı Hümayun'da olduğu gibi süferâ ile beraber diğer zevât dahi da'vet olunmuş olsa Bulgaristan Kapıkethüdâsının da'vet edilmesi tabi'i olur idiye de Hariciye Nazırı Paşa hazretlerinin da'veti konağının 'adem-i müsâ'adesine mebni süferânın yalnız zâtlarına mahsûs olduğuna eğer çi bu meyânda Mösyö Geşof müdde'aven bulundurulsa diğer süferânın i'tirâzını dâ'i olabileceğine binâ'en kendisi da'vet edilemediği ve bunda mugâyir-i usûl bir şey olmadığı cihetle dâ'i-i iğbâr olmaması lâzım geleceğinin oraca icâb edenlere tebliği muktezidir."³⁰

²⁷ BOA, A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 30. Bulgaristan Komiser Vekili Refik Bey, bu hususu 29 Ağustos 1324 (11 Eylül 1908) tarihli "Şifre Telgrafı"nda şöyle izah etmektedir: "Emaret Hariciye Nazırı şimdi çakerâneme Nezaret Müsteşarını gönderüb Hariciye Nazırı Paşa tarafından bu akşam verilecek ziyâfete Bulgaristan Kapıkethüdâsı Geşov diğer med'âlarınız gibi sûret-i resmîyede da'vet edilmeyecek olur ise mezkûr kapıkethüdâsını hemen Sofya'ya aldıracağını bildirmiştir. Mumâileyh müsteşâr ile devam eden mukâlemede..."

²⁸ Bu tür yabancı diplomatlar şerefine verilen ziyafetler için yapılan davetler, o zamana kadar adet olduğu üzere İstanbul'daki en kadimli elçiye bırakılırdı. Bahsi geçen ziyafet için de hazırlanan davetliler listesi en kadimli elçi sıfatıyla Avusturya Elçisi Margrav Pallaviçini tarafından yapılmıştı.

²⁹ Geşov, Sadrazamın kendisine böyle bir cevap verdiğini Sofya'da gördüğü Kemal Salih Bey'e söylemiştir. Hilmi Kâmil Bayur, *Sadrazam Kamil Paşa-Siyasi Hayatı*, Sanat Basımevi, Ankara, 1954, s. 261. Ayrıca bakınız: İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, c.IX, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s. 1394.

³⁰ BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 29.

Görüldüğü gibi Osmanlı tarafı, davetin sadece yabancı elçilerin şahsiyle ilgili olduğu, dolayısıyla da tâbi bir emaret olarak Bulgaristan kapıkethüdasının davetini icap ettirecek bir durumun bulunmadığı noktasından hareket etmiş ve bunu aşağıda görüleceği üzere sonraki yazışmalarda da hukuki dayanağı yapmıştır. Zirâ, komisere verilen ödev de, sorunun Bulgaristan'da ilgili kişi ve mercilere bu minval üzere tebliğ etmesiydi.

Olayların gelişiminin Geşov sorununu bir krize götüreceği aşıkardı. Davetten önce Bulgar Hariciyesinin yaptığı uyarı aslında krizin habercisiydi. Zira Bulgar kapıkethüdasının ziyafete davet edilmemesi halinde Sofya'ya çağrılacağı belliydi ve öyle de oldu. Nihayet, Geşov'un gerek Sadrazam ve Hariciye Nazırını nezdindeki görüşmeleri, gerekse yabancı devletlerin aracılığını ve müdahalesini temin etme yönündeki girişimleri hiçbir sonuç vermemiştir. Özellikle de İstanbul'daki Alman elçisinin "resmi olmayan bir şekilde" yaptığı tavsiye Geşov üzerinde hiç bir etki yapmamıştır.³¹ Bunun üzerine durumu Bulgar hükümetine bildiren Geşov, aldığı emir üzerine mezuniyet bahanesiyle Bulgaristan'a hareket etmiştir.³²

Yerine Nestorov'u bıraktıktan sonra İstanbul'dan ayrılan Geşov, 13 Eylül Pazartesi günü akşamüstü Bulgaristan'a ulaşmıştır. Bu arada olayın başından beri Sofya'daki Osmanlı Komiseri Refik Bey ile iletişim halinde olan Osmanlı Hariciyesi, Geşov'un İstanbul'dan ayrılmasıyla beraber Bulgaristan'daki ahvali öğrenmeye ve Bulgar hükümetinin hareket tarzını yakından takibe koyulmuştur. Refik Bey, Geşov krizinin patlak verdiği sırada Bulgar Hariciyesinin tutumuna dair ilk bilgileri 1 Eylül 1324 (14 Eylül 1908) tarihli telgrafnamesinde vermiştir. Bu telgrafnamede Geşov'un girişimlerinin ne merkezde olduğu fazla belli olmadığından Bulgar hükümetinin bir bekleyiş içinde olduğu, ancak prensiplerinden taviz vermeyeceği belirtilmekteydi. Bulgaristan Hariciye Nazırını, davetten hemen sonra Geşov'un İstanbul'dan ayrıldı-

³¹ İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Gerard Lowther, Geşov'un ziyafete davet edilmeyişini ve İstanbul'daki Alman elçisiyle görüşmesini şöyle anlatır: "(Osmanlı) Hariciye Nazırının yabancı devlet temsilcileri için verdiği bir yemeğe davet edilmeyen İstanbul'daki Bulgar temsilcisi (Bulgarian Agent) Geşov'un, hükümeti tarafından, eğer kendisine bir davet teklif edilmezse Sofya'ya dönmeye istendi. Alman elçi, M. Geşov'a resmi olmayan bir surette meselelerin politik bir mesele olduğunu söyledi; (ancak) Alman elçisinin tavsiyesi bir sonuç vermedi." *British Documents*, "The Turkish Revolution and its Consequences", Vol. 20, Doc. 24, s. 87. Olayın tanıklarında biri olan G.Lowther'ın, Geşov'un yemeğe kabul edilmeyişine başlayıp Bulgaristan'a dönüşüyle sonuçlanan süreçte dair verdiği bilgi şöyledir: "12 Eylülde (Osmanlı) Hariciye Nazırın Sultanın doğum günü onuruna bir yemek verdi ki, Hariciye Nazırın yabancı devlet temsilcilerini davet etti; ancak Bulgar temsilcisi Geşov'u teknik olarak sadece bir Türk memuru olduğu için davet etmedi. Daha sonra kendisine yardım edemeyeceğini deklere eden (yabancı) elçilere (yemeğe davet edilmesinin sağlanması için) ricada bulundu ve o gün hükümetinden aldığı emir üzerine İstanbul'dan ayrıldı. Bulgar Hükümeti, Geşov'un davet edilmesi gerektiğini, çünkü Sultanın kendi temsilcisini (muhtelif zamanlarda) diplomatik heyetlerle davet ettiğini ve kendi temsilcisinin kadrosunu (şimdiye kadar) davetlere hep çağırıldığını ileri sürdü." *British Documents*, "General Report on Turkey for the Year 1908", Vol. 20, Doc. 23, s. 58.

³² *Sabah* gazetesi (18 Şaban 1326/15 Eylül 1908). Geşov'un Bulgaristan'a gidişi üzerine kethüdahlık işleri de Nestorov tarafından yürütülmeye başlanmıştır. *Sabah* gazetesi (3 Ramazan 1326/29 Eylül 1908).

ğına dair “henüz” bir telgraf alınmamış olmasını da, süferânın en kıdemlisi olan Avusturya elçisine müracaat etmiş olabileceğine hamletmiştir.³³

Bulgar Hariciye Nazırı'nın konuya ilişkin bu ilk görüşleri, açıkça Geşov olayının ne yönde seyredeceği hususunda bir belirsizliği ortaya koymakla beraber, çok geçmeden Bulgaristan Komiserliği'ne Geşov'un Bulgaristan'a hareket ettiği bilgisi ulaşmıştır.³⁴

E- GEŞOV'UN BULGARİSTAN'A ÇAĞRILMASI VE BULGARİSTAN'DAKİ TEPKİLER

İstanbul'daki girişimlerinden bir sonuç alamayan Geşov 13 Eylülde trenle Sofya'ya ulaşmıştır. Bulgaristan Komiseri Refik Bey'in 2 Eylül 1324 (15 Eylül 1908) tarihli yazısından anlaşıldığına göre, Geşov'un Bulgaristan'a ulaşmasından sonra üç gün geçmesine rağmen, henüz Bulgaristan'daki Osmanlı yetkilileriyle herhangi bir görüşmesi meydana gelmemiştir. Geşov, bu üç gün boyunca neredeyse bütün zamanını halk ile görüşmekle geçirmiştir. Refik Bey'in dediğine göre Geşov, ilk üç gün “halk arasındaki” yoğun mesaisinden dolayı yorgunluktan adeta “müteveffa” bir hale gelmişti. Bununla beraber, Geşov'un olay hakkındaki görüşünün ne merkezde olduğu öğrenilememiş, ancak kendisinin karşılaştığı kişilere “*Dersaadet'e gidip gitmeyeceği*” sorusu sorulduğunda, “*Bulgaristan'a gelişinin geçici bir süre için olduğunu, ancak sorunun Bulgaristan Prensiği'nin arzusu istikametinde çözümlenmesi durumunda Bulgaristan'da ikâmete devam edeceğini*” söylediği haber alınmıştır.³⁵

Diğer taraftan, zaman zaman diplomasi çevrelerinde Geşov'un, olayda şahsi kusurunun olabileceği de konuşulmuştur. Onun, çözümü orada mümkün olabilecek bir hususu “*siyasî mesele*” şekline sokarak Sofya'ya dönmekte acele ettiğine dair kendisine suç isnat edenler olmuştur. Mesela, Alman konsolosu bu yönde bir görüşe sahipti; ancak olayda Osmanlı hükümetinin de biraz şiddet göstermiş olduğunu düşünmüştür. Bununla beraber Bulgar siyasî çevreleri, krizin gelişiminde Geşov'u hiçbir şekilde kusurlu ve kabahatli görmemiştir.

³³ Geşov'un İstanbul'dan ayrılışının gecikmesi ve son bir çare olarak Avusturya elçisi nezdindeki girişimi konusunda Bulgar Hariciye Nazırı'nın görüşü, Refik Bey'in 1 Eylül 1324 (14 Eylül 1908) tarihli telgrafında şöyle aktarılmıştır: “*Hariciye Nazırı paşa hazretleri tarafından konaklarında verilen ziyafete Bulgaristan Kapıkethüdası'nın neden dolayı resmen davet edilmediği hakkında cevâben şerefvârid olan 29 Ağustos 324 tarihli telgrafname-i cenâb-ı sadâretpenâhileri mucibince Emâret-i Hariciye Nazırı'na tebliğâtta bulunulmuş idi. Nazırı-ı mumâileyhin verdiği cevâb mezkûr ziyâfete resmen davet edilmeyecek olur ise Sofya'ya gelmesi Müsyö Geşov'a tebliğ edilmiş olduğu halde Dersa'adeten hareket etmiş olduğuna ol zamana kadar kendisinden bir telgrafname almadığına nazaran süferânın en kademlîsine müraca'at etmiş olması lâzım gelen mumâileyhin bir çare-i tesviye bulunduğunu tahmin ettiği merkezinde iken...*”

³⁴ BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 28.

³⁵ BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 23/1.

13 Eylülde Geşov'un Sofya'ya ulaşması üzerine Komiser Refik Bey, Sadrazamlığa Bulgaristan'daki resmi reaksiyonu ve Bulgar basınının tepkisini aksettiren bir telgraf çekmiştir. Telgrafında Refik Bey, sorunu bizzat Bulgar Hariciye Nazırı'yla görüştüğünden bahisle, Ona Osmanlı devleti ile Bulgaristan arasındaki iyi ilişkilerin "en ziyade" takviyesinin lüzûmuna işaret ederek "*Geşof Efendi'nin buraya (Bulgaristan'a) gelivermesi muvâfık hâl olmadığını ve vakit geçmeden mes'ele gazetelerin diline düşmeden 'avdet eylemesi pek münâsib olacağı'*"nı ifade etmiştir. Sözlerinin "*ha'iz-i talimat (resmî)*" olmadığını, "*sırf suret-i husûsiye ve münâsebede (kişisel düzeyde)*" ifade edilmiş olduğunu da eklemiştir. Bulgar Hariciye Nazırı, Refik Bey'e cevaben "*ne çare ki Geşof Efendi'nin (İstanbul'a) 'avdeti imkân haricindedir'*" dedikten sonra meydan okur mahiyette Osmanlı Bulgaristan Komiserliği'ni İstanbul'daki Bulgar Kapıkethüdalığı ile kıyaslama yoluna gitmiştir: "*Bulgar me'mûrünün sıfat-ı resmîye-i siyâsiyesi kemâfîyü's-sâbık tanınacak olur ise Devlet-i 'Alîyye'nin Sofya'daki me'mûrunun da 'Vakıf Komiseri' olarak kabul edilmesi mecbûriyeti hâsıl'*" olacaktır.³⁶ Bulgar Hariciye Nazırı'nın bu hissiyatının, Bulgaristan Presliği'ndeki devlet ricali arasındaki genel durumu yansıttığını söyleyebiliriz. Bu bakımdan Refik Bey'in bahsi geçen telgrafında yer verdiği Bulgaristan Hariciye Nazırı Müsteşarı Dimezov ile eski Bulgar Hariciye Nazırı Raço Petrov ve Markov'un görüşleri dikkate değerdir. Zira, söz konusu eski ve yeni Bulgar devlet adamlarına ait görüş, doğrudan doğruya Bulgar resmî görüşünün ortaya konulmasından başka bir şey değildi. Bu görüşte olanlar, İstanbul'daki kapıkethüdalarını "*memûrîn-i siyâsiye*"den addetmişlerdir. Zira, önceki Bulgar kethüdası Markov'un da, Padişahın müsaadesiyle Mabeyn-i Hümâyûn'da verilen bir ziyâfete yabancı devlet elçileri arasında katılmış olması, bunun bir kanıtı olarak görülmüştür. Dolayısıyla, Geşov'un "Kapıkethüdası" sıfatıyla ziyafete davet edilmemiş olması, İstanbul'daki Bulgar temsilcilerinin sahip bulunmuş olduğu mevkinin düşürülmüş olması anlamına geldiği gibi, Bulgar Prensligi için de aşağılayıcı bir tavır olarak kabul edilmiştir.³⁷

Bu sırada olayın Bulgar basınında nasıl karşılandığına baktığımızda, gazetelerin bir kısmı, sorunun çözümünün Kanun-ı Esasi'nin nasıl uygulanıp uygulanmayacağına bağlı olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlara göre, eğer Kanun-ı Esasi "*halisâne*" bir surette tatbik edilirse Osmanlı Hükümeti ile Bulgaristan arasında "*takviyesi mucibi menfa'at olan hüsn-i münâsebat devam edeceği için bu hadîseye yakında bir çare-i tesviye*" bulunabilecek, aksi halde bir çok kişinin fırsattan istifadesine meydan verilmiş olunacaktı. Bu görüşte olan Bulgar gazeteleri, Bulgaristan Hariciye Nazırı Paprikov'un bu yolda hareket etmesini tavsiye etmiştir. Bulgar gazetelerinin bir kısmı ise, soruna Osmanlı Hükümeti'ni müşkil bir halde bırakmak isteyen "*reaksiyonerlerin*" bir eseri

³⁶ BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 24/1.

³⁷ BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 24/1.

nazarıyla bakarak “*idâre-i lisân*” etmiştir. Bununla beraber, Bulgaristan gazetelerinin tamamı, Osmanlı Hükümeti’nin Bulgaristan Hükümeti’ni hoşnut etmesini, bu yapılmazsa Geşov’un İstanbul’a geri dönmemesi gerektiğini savunmuşlardır. Bulgar matbuatının dili, genel manada olayın vuku bulduğu ilk iki gün “*i’tidâl*” dairesindeydi. Bunda Edirne’den Sofya’ya gelen Osmanlı ziyaretçilerinin Bulgar ahalisi ve zabıtam ile olan iyi ilişkileri de etkili olmuştur. Ancak, Komiser Refik Bey’in, Bulgar gazetelerinin sonraki günlerde tavrının değişebileceği konusunda ciddi endişeleri vardı. Bu nedenle Refik Bey, Bulgar “*efkâr-ı umûmiyesini tehyic edecek*” yazıların yazılmamasına “*imkân derecesinde*” çalışılmasının fevkalade önemli olduğunu ifade etmiştir.³⁸

Komiser Refik Bey, 2 Eylül 1324 (15 Eylül 1908) tarihli telgrafnamesinin zeylinde Geşov olayının arka planını ele alır ve bu çerçevede, yabancı diplomatların da kani oldukları gibi, Bulgaristan’ın siyasi hareketine meşruiyet kazandırma perdesi altında tâbîlik hukukunu ihlal ile Bâb-ı Âli’den bağımsız hareket etme niyetini ve hareket tarzını izaha çalışır:

“Dersa’adet Bulgar Kapıkethüdarlarının mukaddema Bâb-ı ‘Âli’ye takdim eyledikleri tahrirât sernâmesi ‘Agent Precies de Bulgarie’, ‘Agent Diplomatique de Bulgarie’ diye yazılı tahrirât göndermeye başlaması ve Kapıkethüdahk da’iresine bir Pazar Osmanlı bayrağı, ertesi Pazar Osmanlı ve Bulgar bayrakları beraber ve üçüncü Pazar da yalnız Bulgar bayrağı çekmekle başlamış olması ve evvelce huzûr-ı padişahiye süferâdan sonra ve ayrıca kabul buyuruluyor iken günün birinde kapıkethüdası da me’mûriyet-i siyâsiyenin peşine takılıb kalıvermiş bulunmasını Hükümet-i Emâret için iddi’â-yı hukûka metin esas olmayacağı icâb edenler tefhim olundukda Hükümet-i Seniyye’ye hakk vermekte ve ma’hezâ işi i’zâm olmayub hükümet-i metbû’a ile tâbî’a arasında nihâyet verilebileceği mütala’a kâbilinden söylenmektedir.”³⁹

Aslında, Bulgaristan’ın dış ilişkilerinde bağımsız hareket etme tarzı daha farklı ve açık biçimlerde tekerrür etmişti ki, bütün bunlar Osmanlı Hariciyesince değerlendirilmekteydi. Örneğin, “*hayli uzun bir zamandan beri*” Bulgaristan Emâreti, yabancı ülkelerdeki memurlarından bazıları için, bağımsız devletlerin diplomatlarının kullandığı “*orta elçî*” ve “*maslahatgüzâr*” gibi unvanlar kullanmakta ve yine Berlin Antlaşması hükümlerine aykırı olarak Bulgar tüccar vekâlethanelerinden bazıları “*Bulgar Sefâreti*” adıyla adlandırmaktaydı.⁴⁰

³⁸ BOA., *A. Mtz (04)*, 30/170, 29.08.1326, s. 24/2.

³⁹ BOA., *A. Mtz (04)*, 30/170, 29.08.1326, s. 23/1.

⁴⁰ BOA., *A. Mtz (04)*, 171/13, 04.09.1326, s. 2.

Komiser Refik Bey, Bulgar hükümetinin Geşov meselesindeki ısrarının ve Bâb-ı Âli'den hatasını kabul ederek Bulgaristan'ın gönlünü alması yönündeki talebinin, Makedonya ile de ilgili olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur. Çünkü, Refik Bey, “*Kanûn-ı Esasî'nin ilânıyla Makedonya imparatoru olmaktan umudunu kesen Prens (Prens Ferdinand'ın) bir de Bulgaristan Prenslığı'ne dokunulmasından dolayı pek ziyâde gazaba gelmiş olmasından münbe'is idiği*”ne dair rivayetleri dikkate değer bulmaktaydı.⁴¹ Aslında Refik Bey'in, Meşrutiyet'in ilanından sonra patlak veren Geşov krizinin Makedonya meselesiyle ilgisi konusunda duydukları yabana atılır cinsten değildi. Zira, İngiltere'nin Bulgaristan konsolosu Buchanan'ın 14 Eylül 1908 tarihli raporu da Makedonya konusundaki rivayetleri doğrulamaktadır. Buchanan raporunda, Bulgar Hükümeti'nin hâlihazırda Makedonya'daki Bulgar nüfusunun geleceği konusunda hiçbir şey yapılmamasını kınamakta olduğundan bahisle, Bulgaristan'ın Geşov meselesi konusunda tatmin edilmemesi durumunda bağımsızlığını deklere edeceğini yazmıştır.⁴²

Diğer taraftan, olayın Bulgaristan'da, prensliğin Paris ve Petersburg memurları/temsilcileri Staņev ile Tosokov'un Bulgaristan Hariciye Nazırı General Paprikov'u devirip yerine geçmek için çevirdikleri bir entrika olarak düşünenler de yok değildi.⁴³

Refik Bey'in, Bulgar Hariciye Nazırı'nın kendisine başvuranlara verdiği beyanata dayanarak hazırladığı 14 Eylül tarihli şifre telgrafnamesi, Bulgaristan'ın olay karşısında geri adım atmamaya kararlı olduğunu göstermiştir. Refik Bey'in aldığı bilgiye göre Bulgar hükümeti, Geşov'un siyasi işlerle işğal etmesi nedeniyle “*memûrîn-i siyâsiyeden sayılması*” gerektiği noktasından hareketle olayı Bulgaristan'a karşı bir tahkir olarak görmüş, dolayısıyla da Osmanlı Devleti'nden durumun düzeltilmesini beklemiştir. Bu cümleden olarak Bulgaristan hükümetinin, Geşov'un İstanbul'a tekrar gönderilmemesi konusundaki kararı kesindir.⁴⁴

⁴¹ BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 23/1.

⁴² BDFa., Vol. 20, Doc. 24, s. 87.

⁴³ BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 23/1.

⁴⁴ Bulgaristan Hariciye Nazırı, olayların istedikleri yönde gelişmesi durumunda ise sorunun dört beş günde çözülebileceğini belirtmiştir. Öneme binaen Komiser Vekili Refik Bey'in 1 Eylül 1324 (14 Eylül 1908) tarihli telgrafnamesi şöyledir: “*Bulgaristan Komiserliği'nden gelen şifre telgrafname, Geşov'un umûr-ı siyâsiye ile işğal ettiği için memûrîn-i siyâsiyeden add edilmesi lâzım geleceğine ve şimdye kadar bi'l-fi'il o mevkide bulunduğuna bina'en hakkında olunan mu'âmelât-ı âhire hükümet-i Emârete karşı tahkir add edilerek mes'ele Devlet-i Osmaniye tarafından tashih edilmez ise mumûleyhin Dersa'adet'e gönderilmeyeceği ve evelce istihâl edilmiş olan bu haktan Emâretin kat'iyen fâriğ olmayacağı ve me'mûrine Mısır kapıkethüdası mu'âmesi etdirilmeyeceği ve bu hadisenin dört, beş güne kadar hüsn surette teskiye olunacağını me'mûl idiği Emâret-i Hariciye Nazırı tarafından müraca'at edenlere beyân edilmekte olduğu ma'rûzdur. Ferman. Fi 1 Eylül 324. Komiser Vekili Refik*” BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 21.

Bulgar Hariciye Nazırı Paprikov, Geşov olayı hakkındaki düşüncesini ve Bulgaristan'ın hareket tarzını daha kapsamlı bir şekilde 17 Eylül Perşembe günü mu'tad olarak yaptığı Bulgaristan'daki bütün yabancı diplomatların kabulü sırasında serdetmiştir. Komiser Refik Bey, Bulgar Hariciye Nazırının Geşov olayı hakkında ne söylediğini, kabulde bulunan Alman konsolosundan öğrenmiştir. Refik Bey'in söz konusu konsolostan öğrendikleri, öncesine göre çok farklı değildi. Buradaki konuşmasında Bulgar Nazır Paprikov, yabancı elçilere Bulgaristan'daki Osmanlı hükümlerinin sembolik olmaktan öte bir anlam ifade etmediğini, Bulgar Prensiğinin "*harâçgüzâr*" olmasının dahi sadece isimden ibaret olduğunu anlatmıştır. Refik Bey'in, Alman konsolosundan öğrendiklerine bakılırsa Bulgaristan zaten bağımsızdı, şimdi bunun Bâb-ı Âli'den tescili istenmekteydi. Geşov olayı ise işe meşruyet kazandıracak bir bahaneden başka bir şey değildi.⁴⁵

Refik Bey, Paprikov'un sözlerinin "*Bulgar efkâr-ı umûmîyesinin hülâsası*" olduğunu telgrafına ekledikten sonra "*Bulgar Prensinin ahvâl-ı ma'lûmesine*" nazaran Bulgar hükümetinin sorunun çözümünde bulunduğu noktayı ve Bâb-ı Âli'ye yaptığı tavsiyeyi şöyle belirtmiştir:

"Bulgar hükümetinin iddi'asında musırr kalacağı ve her halde sürümcemede bırakılması ca'iz olmayan 'bu mes'eleye bir netice-i seri'a ve-rilmeyecek olursa Bulgarların Geşov'u celb etmiş olmağla iktifâ etmeyeceklerinin vârid-i hatır idüğünü' beyân ve Bâb-ı Âli mes'eleyi Meclis-i Meb'ûsanın kararına terk veya âhir bir surette hall-i mes'ele arzu etmek istiyorsa bu cihetin dahi Hükümet-i Emârete şimdiden beyânı ve buradaki Devlet-i 'Aliyye Komiseri me'mürin-i siyâsiyemizin de bulunmasına Dersaa'detce muvâfakat edilmediği cihetle salâhiyeti ve mevki'î ta'yin ve muvâfakat-ı tarafeyn ile te'yid edilmesi muvâfık olacağı be tarikü'l-halâs dermeyân etmiştir."⁴⁶

Refik Bey'in söylediklerine bakılırsa durum oldukça ciddiye. Eğer sorun Bulgar hükümetinin istediği çerçevede çözülmezse, Refik Bey'in deyişiyle Bulgarlar Geşov'u Sofya'da tutmakla kalmayacak bunu daha ileri götüreceklerdi. Bunun an-

⁴⁵ Komiser Refik Bey, Alman Konsolosundan dinlediği Bulgar Hariciye Nazırı Paprikov'un Geşov olayı hakkındaki görüşlerini şöyle aktarmıştır: "*Nazır-ı mumâileyhin (Paprikov'un) Bulgaristan Emâreti'nin Avrupa'da bulunduğünü me'mûrlarına bi'l-cümle hükümet tarafından me'mûriyet-i siyâsiye mu'âmelesi edildiğine ve bir takım kongrelerde dahi Bulgaristan murahasaları hurîf hecâ tertibiyle diğer murahasalar miyânında bulundurulduğuna ve bu ahvâl on seneyi müteâvîz bir zamandan beri Dersa'adetde dahi Kanûn-ı Esâsî'nin yeniden tatbikine müsâ'ade olması münâsebetiyle herâ-yı tebdîl Saray-ı Hümayûn'a giden süferâ miyânında Geşov'un hazır bulundurulmak suretiyle idâre-i cedidece de tatbik olunarak Bulgar me'mûrlarının diplomatlar miyânında bulunması evvel ve ahir kesb-i kat'iyet ettiğini ve Hükümet-i Emâret'in zaten methû' değil harâçgüzâr olmasının bile yalnız nâmı kalub hakikatde ise bir hükümet-i müstakileden farkı kalmadığı halde hukûk-ı mustahsuluya i'tibar edilmeyüb Bulgar me'mûrin-i kapukethüdası diye ber vech-i ma'lûm mu'âmele olunmasını Hükümet-i Emâret kendisine karşı tahkîr addettiğini ve mes'elenin tashihini Bâb-ı Âli'den beklediğini suret-i kat'iyede beyân eylediğini...*"

⁴⁶ BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 15.

lamı ise, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi idi. Bu nedenle Refik Bey, sorunun bir an önce Meclis-i Mebusan'da ele alınıp bir karara bağlanmasını elzem görmüştür.

F- PRENS FERDİNAND'IN AVUSTURYA NEZDİNDEKİ GİRİŞİMİ

Geşov olayının patlak verdiği sırada Bulgaristan Prenslığı ile Avusturya arasında ciddi bir yakınlığın bulunduğu, bu yakınlığın Bulgar Prensi Ferdinand'ın istiklalini kazandırmak için öteden beri Avusturya-Macaristan imparatorluğu nezdinde bir takım girişimler içinde olmak gibi ileri düzeyde olduğu bilinen bir gerçektir. Bu tür girişimler Padişahın da malumuydu ve bu yöndeki haberler Viyana sefiri kanalıyla Osmanlı başkentine aktarılmaktaydı.⁴⁷ Bu yakınlaşma, 1903 Aralık ayında Geşov'un "*Viyana Politika Memurluğu*"na atanmasıyla önemli bir çizgiye gelmişti. Bu atamayla beraber, Geşov'un Avusturya imparatoru tarafından kabul edileceği yönünde alınan bilgi Osmanlı yönetimini hayli kaygılandırmıştır. Osmanlı yönetimi bu hususta hiç de haksız değildi. Çünkü, böyle bir kabul ancak bağımsız bir devletin temsilcisi için mümkün olabilirdi. Geşov'un yapabileceği üst düzey bir görüşme ancak Hariciye Nezareti nezdinden olabilir. Bununla birlikte, Viyana Sefiri, bu bilginin doğru olup olmadığını anlamak için Bulgaristan Hariciye Nezareti'ne gidip Şube Baş Müdürü Loçov ile görüşmüştür. Loçov, görüşmede "*Bulgaristan politika memurlarının*" öteden beri Petersburg, Londra ve Paris'te imparator, kral ve cumhurbaşkanı tarafından kabul edildiklerini belirterek, Geşov'un Viyana'da imparator nezdinde kabul edilmesinin "*yeni bir şey olarak*" addedilememesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁸

Burada Loçov'un söylemeye çalıştığı şey, şaşırarak bir şey yoktur, zira Bulgar hükümet temsilciler zaten öteden beri bağımsız devlet temsilcileri gibi hareket etmektedir. Loçov, yine de bu görüşmenin resmî mahiyette değil, "*hususî*" nitelikte olduğunu ekleyerek Türk tarafını teskin etmeye çalışmıştır. Viyana Sefirine verilen bilgiye göre Geşov'un Avusturya imparatoruyla görüşmesinin nedeni ise, Bulgar

⁴⁷ 20. yüzyıl başlarında Avusturya'nın Balkanlarda kilit bir rol oynadığı muhakkaktır. Avusturya gibi Balkanlarla etnik ve dinsel bağı bulunan Rusya da, çıkarları açısından bölgenin geleceğinde söz sahibi olan güçlerin başında gelmekteydi. 1900 yılı başından itibaren Bulgaristan'ın bağımsızlığının yüksek sesle konuşulmaya başlandığı bir sırada Bulgaristan konusunda Rusya ile Avusturya'nın çıkarları uzlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu tarihte İstanbul'daki Rus elçisi Zinoviev, Bulgaristan Prensi Ferdinand'a gönderdiği bir mektupta şunları yazmaktaydı: "*Bulgaristan'ın bağımsızlığa kavuşma zamanı henüz gelmemiştir. Alteslerinin daha münasip bir zamanı beklemeleri icap edecektir. Şu anda Rusya hiçbir vaadde bulunmamaktadır. Herşeyden evvel Avusturya'nın da bu hususta müsaat olması lüzumludur.*" Bu bakımdan Sultan; Bulgar Prensinin "*nazik*" ve "*sadık*" görünmesine rağmen niyetinin farkındaydı ve Avusturya'nın "*Bulgaristan'ı tutan büyük bir devlet rolü*" oynamaya kalkışmasının "*biyüyük bir hata*" olacağına inanmaktaydı. Sultan Abdulhamid, *Siyasi Hatıratım*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1999, s. 107.

⁴⁸ BOA., A. Mtz (04), 108/10, 10.10.1321.

prensini Avusturya imparatoruna, Bulgaristan'da bulunan Rumeli firarileri meyanında fukaraya dağıtılmak üzere yapmış olduğu 10.000 Frank tutarındaki yardım nedeniyle “*kendi eliyle yazmış olduğu*” teşekkürnameyi tevdi etmek idi. Loçov görüşmenin sadece “*mu‘amele-i nâzikâne*”den ibaret olduğu, siyasi bir mahiyet taşımadığını ve devletlerarası ilişkileri bozmayacağını söylese de, bu izahata Viyana elçisi kani olmamıştır.⁴⁹ Nihayet bu görüşme göstermektedir ki, Bulgaristan-Avusturya ilişkileri yeni bir evreye girmiştir. Zira, Viyana’daki Bulgar temsilcisinin Avusturya imparatoru tarafından kabulü Bulgar-Avusturya ilişkilerinde bir ilkti.

Gešov olayı meydana geldiğinde Bulgaristan Prensi Ferdinand, Macaristan’da bulunmaktaydı. Olayın kendisine intikal etmesiyle “*cam sıkılan*” prens, bunu şahsına karşı bir “*tahkir*” olarak addetmiş ve Gešov’un Sofya’ya çağrılmasını emretmiştir. Prens Ferdinand, bu yıllarda Balkanlardaki kuvvetler dengesine ve Bulgaristan’ın dış siyasetinde Avusturya’nın oynayacağı role büyük önem atfetmekteydi. Bulgaristan Komiseri Refik Bey’in deyişiyle, Prens Ferdinand’ın “*başı sıkıldıkça Viyana mehâfili vasıtasıyla istihâl-i âmâla çalıştığı*” mesbût idi.⁵⁰

Gešov olayının vuku bulduğu sırada Peşte’de bulunan Prens Ferdinand’ın, 26 Eylülde Avusturya imparatoru ile görüşeceği ve meselenin Bulgaristan Prenslığı’nin “*talebi*” doğrultusunda çözülmesi için imparatorundan ricada bulunacağı bilgisi alınmaktaydı.⁵¹ Bu arada prensin çabasının dışında, Sofya’daki Osmanlı Komiserliği’ne prensin kardeşi Philip’in de Avusturya imparatorunun aracılığını temin etmek için girişimde bulunduğu bilgisi ulaşmaktaydı.⁵²

Nihayetinde, görüşmeler sırasında bir hükümdar muamelesi gören Ferdinand’ın, Avusturya’dan almış olduğu destek sonrası Bulgaristan’ın bağımsızlığına olan inancı ve cesareti artmıştır. Avusturya’nın Ferdinand’a destek vermesinin iki nedeni vardı: Birincisi, Bulgaristan aynı anda bağımsızlığını ilan ederse, Avusturya’nın Bosna-Hersek’i işgal etmesine Slav dünyası bir tepki gösteremezdi. İkincisi, Avusturya Bulgaristan’ın bağımsızlığına destek verirse, bu devlet daha fazla Avusturya’nın etkisine girmiş olacaktı. Nitekim, Bulgaristan bağımsızlığını ilan ederken, Osmanlı

⁴⁹ BOA., *A. Mtz (04)*, 108/10, 10.10.1321.

⁵⁰ BOA., *A. Mtz (04)*, 30/170, 29.08.1326, s. 20. Ferdinand’ın Avusturya’nın aracılığını temin etmek için Avusturya imparatoru nezdindeki girişimi, Bulgaristan Komiserliği Türkçe Baş Kâtib Muavini Miralay Şükrü Bey’in 5 Eylül 1324 (18 Eylül 1908) tarihli tahriratında da önemle ele alınmıştır. BOA., *A. Mtz (04)*, 30/170, 29.08.1326, s. 1.

⁵¹ BOA., *A. Mtz (04)*, 30/170, 29.08.1326 (Refik Beyin 4 Eylül 1324 tarihli tahriratu), s. 20.

⁵² BOA., *A. Mtz (04)*, 30/170, 29.08.1326 (Bulgaristan Komiserliği Türkçe Baş Kâtib Muavini Miralay Şükrü Bey’in 5 Eylül 1324 tarihli tahriratu), s. 13.

Devleti'yle bir çatışma ihtimalini göz önünde bulundurmuş, böyle bir çatışmada Avusturya'nın askeri ve diplomatik yardımına güvenmişti.⁵³

G- GEŞOV OLAYI KARŞISINDA RUSYA'NIN TAVRI

Geşov olayından sonra, 16 Eylül 1908'de Avusturya ve Rusya Dışişleri bakanları Aershenthal (Erental) ve İsvolsky'nin Buchlau'daki görüşmesi ve varılan uzlaş, bu sırada Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği siyasetin çerçevesini ortaya koymuştur. Bu görüşmede Rusya, Balkanlardaki statükonun Balkan devletleri lehine değişmesini istemiştir. Hatta, Rusya, Bulgaristan'ın bağımsızlığı ile Girit'in Yunanistan'a ilhakının kabulü konularında Avusturya'yı kendi çizgisine çekmiştir. Aershenthal'a göre Rusya, Balkan devletleri lehine hudut tashihini de talep etmiştir. Bu talebi, İsvolsky kendi anlatımında "*Bulgaristan istiklalini, Sırbistan Bosna'da kendi lehinde bir hudut tashihini, Karadağ da Berlin Antlaşması'nın yirmi yedinci maddesindeki sınırlamanın kalkmasını isteyebilir*" diyerek doğrulamıştır.⁵⁴

İsvolsky'nin anlatımı, açık bir şekilde Rusya'nın Balkanlardaki gelişmeleri yakından takip ettiğini ve buradaki statükoyu Slav ulusları lehine değiştirmek niyetinde olduğunu göstermiştir. Bununla beraber, Rusya'nın Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakına karşılık, boğazlar üzerinde lehte bir değişiklik sağlayarak bir kazanç elde etmeyi düşündüğünü görmekteyiz. Aershenthal'a göre, Avusturya'nın ileride Boğazlar idare usulünün Rusya lehine değişmesine itiraz etmemesine mukabil; Rusya, Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhak edilmesine karşı çıkmayacaktı.⁵⁵

Bu şekilde Rusya bir avcı misali avını beklerken, Geşov olayı patlak vermişti. Olayın Rusya'daki akislerine dair ilk bilgileri Petersburg Sefiri Turhan Paşa'nın 14 Eylül 1908 tarihli telgrafnamesinden öğrenmekteyiz. Bu telgrafname, Turhan Paşa'nın Rusya Hariciye Nazır Vekili ile yapmış olduğu görüşmeyi ihtiva etmektedir. Telgrafnameden anladığımız kadarıyla, Geşov olayı Rusya'da resmî kanallardan önce basında çıkan telgraf haberleriyle öğrenilmiştir. Bu çerçevede konuya dair ilk bilgi "Nova Vremya" gazetesinde çıkan bir telgrafnameden edinilmiştir. Rus Hariciye Nazır Vekili'nin Geşov olayına ilişkin şahsî görüşü, yeni Osmanlı idaresinin (Meşrutî idarenin) harici siyasi meseleler meydana çıkarmaması ve devletin "*dâhili terakkiyâtını*" temine matuf olması gerektiği yönündedir. Bu minval üzere, Bulgarların Meşrutî idare lehine göstermiş oldukları "*muhâlesat*"ın gözden uzak tutulmaması

⁵³ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 626.

⁵⁴ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. I, Ks. II, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 103.

⁵⁵ Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s. 103-104.

gerektiğini belirtmiştir. Rus Bakan Vekili'ne göre “*bu muhâlesatkerâne nümâyişâtdan ve idâre-i cedideden devam-ı hüsn-i cereyânı emrinde Bulgarlar tarafından gösterilen inhâlden istifâde etmek ve anları ığzab eylememek lâzımeden*” olup,⁵⁶ aksi durumda sorun içinden çıkılmaz hale gelecekti. Burada görünüşte veya gerçekteki “*muhâlesatkerâne*” tavrın devamında belirleyici unsurun Makedonya olduğu hatırlatılmıştır. Bir başka deyişle sorunun seyri Bulgarların Makedonya'daki menfaatlerini ne ölçüde temin edip edemeyeceklerine bağlıydı. Rus Bakan Vekili, kendisinin de onayladığı bu gerçeği şöyle açıklamaktadır:

“...Ma'lûm olan tabiiyetleri iktizâsınca Bulgarların herkesce mucib-i te'essûf olacak bir takım müşkilât ikâ'ına müste'id oldukları bu müşkilâtın ise Makedonya'da te'sirâtı görüleceği derkârdır. Gerçi Bulgarlar Makedonya'da münaza'adan fâriğ oldularsa da henüz terk-i silâh etmediler. Bu ahvâle mebnî ehemmiyetden 'âri olan ve fakat şayan-ı te'essûf bir takım netâyic-i siyâsiye tevliid eylemesi melhûz bulunan bir hadisenin suret-i dostanede tesviye edilmesi begayet arzu olur mevâdden maslahata dahi muvafıktır.”⁵⁷

Bu bahis, Rus Vekilin, Makedonya'daki uluslararası gücün bölgeden çekilmesi hususunda varılan uluslararası uzlaşya dair görüşü ve Makedonya sorununun Geşov olayı ile ilişkilendirmesiyle devam etmiştir. Şöyle ki, Rus Vekil, İstanbul'daki yabancı devlet elçilerinin “*Makedonya'daki jandarma zabitanının kâffe ve hemen memleketleri cânîbine azîmet eyleyeceklerini Bâb-ı 'Âli'ye tebliğ için yazılacak müttehidü'l-mîel bir nota hakkında beyinlerinde i'tilâf-ı eskâr hâsıl etmek üzere bulduklarını*” belirttiikten sonra “*bu karar[ın] Makedonya'da tamamen te'min edilmiş gibi görünen ve fakat Bulgaristan'da ığtışaşât zuhûru ihtimâliyle zâ'il olacak olan huzûr ve asâyîşin muhafazası maksadıyla ittihâz edilmiş*” olduğuna dikkat çekmiştir.⁵⁸ Bu noktada Rus Vekil'in üstü kapalı tehdidi gelmiştir ki, ona göre hazırlanan ortak nota, Geşov olayının “*dostane*” bir surette halledilmesi durumunda Rus imparatorunun tasvibine sunulmayacaktı. Görüşmede Rus Bakan Vekili'nin işaret ettiği can alıcı hususlardan biri de, Geşov sorununun Rusya'da özellikle muhafazakâr çevrelerde Osmanlı Devleti aleyhinde meydana getirmiş olduğu etki idi. Bu etkinin gazeteler yoluyla Rus hükümeti üzerinde ciddi bir taarruz nedeni olacağı belirtilmiştir. Elbette ki, muhafazakâr etkinin Rusya'da kazanacağı boyutu tespit etmek mümkün değilse de, bu etkinin Bâb-ı Âli üzerinde önemli bir baskı unsuru olarak kullanılmak istendiği aşikârdır. Bu nedenle Rus Bakan Vekili, görüşmesini Osmanlı elçisine yaptığı ciddi bir uyarıyla bitirmiştir: “*...Binâenaleyh suret-i dostânade ve kemâl-i suhûletle fasl edilebilecek olan bu mes'ele hakkında*

⁵⁶ BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 7

⁵⁷ BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 7.

⁵⁸ BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 7.

hükümet-i seniyyenin cidden nazar-ı dikkatini celb etmenizi ricâ eylerim."⁵⁹ Rus Bakan Vekili'nin doğrudan doğruya olayla ilgili şahsi görüşüne gelince, hukuki açıdan Osmanlı Hariciye Nazırı'na "tamamıyla" hak vermesine rağmen, meseleyi Osmanlı hükümetinin "bir güne müşkilât-ı hariciyeye ma'rûz kalmamak husûsundaki menâfi'inden münbe'is şarf bir eser-i nezâketten ibâret" görmüştür.⁶⁰ Bundan anlaşılan o ki, Osmanlı hükümeti davasında haklı olmasına rağmen Balkanlardaki tâbi güçler ile büyük devletlerin çıkarlarını gözetmek durumundaydı.

Turhan Paşa'nın sonraki günlerde de Rus Hariciye Nazır Vekili'yle bazı görüşmeleri olmuş ve bu görüşmelerde Rusya'nın olay karşısındaki tavrını öğrenmeye çalışmıştır. Örneğin, 17 Eylül 1908'de yapmış olduğu görüşme bunlardan biridir. Bu görüşmede Rus Hariciye Nazır Vekili, Geşov olayını "bir yanlışlık" neticesi olarak ortaya çıkan ve Sofya'da telakki edilmek istenildiği gibi "asla haiz-i ehemmiyet" olmayan bir hadise olarak tanımlamıştır. Bununla beraber, Rus Vekil, Rusya'nın meselelerin dostane bir şekilde çözülmesini arzu ettiğine ve bunun için Osmanlı hükümetinin "itidalkârâne" hareket etmesi gerektiğine dair görüşünü tekrarlamıştır. Rus Vekil, temel olarak meselede Geşov'un ziyafete katılma iddiasını "münasebetsiz" bulmuştur; ancak yine de olayın "şayan-ı teessüf" bulunduğunu ileri sürmüştür. Görüşlerine, Rusya'nın meselelerin sürümce mede bırakılmaması için Bulgar hükümetine "ekiden ihtâr"da bulunmak amacıyla Sofya'daki Rusya memurlarına talimatlar verildiğini eklemiştir. Meselelerin somut olarak çözümü konusunda ise Bâb-ı Âli'ye, "Bulgaristan Kapıkethüdasının Devlet-i Aliyye ile Emaret beyninde mevcûd ve 'ahden mu'ayyen mevki'i da'iresini her ne suretle olursa olsun tecâvüz etmemek şartıyla Hükümet-i Seniyye'nin merâsım-i resmîyesinde da'imen hazır bulunabileceğini Sofya'ya bildirilmesi suretiyle fasl ve tesviyesi[nin] münâsib olacağı" tavsiyesinde bulunmuştur.⁶¹

Bu telgraftan iki gün sonra Turhan Paşa'nın göndermiş olduğu başka bir telgrafta da meseleye dair Rus diplomatın üslubu ve tavrı aynıdır. Turhan Paşa, Rus Hariciye Nazır Vekili ile gerçekleşen görüşmesinde Rus Vekilin temelde Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin "evvelki haline rücû' etmesi"ni arzu ettiğini belirtmiştir.⁶² Rus Nazır Vekilinin ifadelerinden anlaşıldığına göre Rusya, başından

⁵⁹ BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 7.

⁶⁰ BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 7 ve A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, (Hariciye Nezaretî'nden Sadaret'e), s. 6.

⁶¹ BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, (Hariciye Nezaretî'nden Sadaret'e), s. 18.

⁶² Turhan Paşa, Rus Hariciye Nazır Vekili'nin Osmanlı-Bulgar ilişkilerine ilişkin görüşlerini ve vekilin tavsiyelerini şöyle aktarmıştır: "Rusya Hariciye Nazır Vekili'ni ancak bugün görebildim. Mumâileyh istilâ'atna nazaran Mösyo 'Geşov'un Bulgaristan Emâretî'nin muvâfakatıyla Dersa'adetten infikâk etmiş olduğu ve Emâretin mumâileyhin 'azîmetine kat'-ı münâsebât şekli vermek maksadıyla kendisini me'zûnen celb ettiğini bendenize bi'l-beyân 'Rusyaca arzu olunan şeyin Emâretle olan münâsebâtımızın bu hadiseden nâşi kesh-i vehâmet etmemesidir. Ma'lûmdur ki müdebbirâne ve begayet i'tidâlperverâne hareket etmesini Emârete ekiden tavsiye etmek Emâretin bu işde pek iltâfçıyane bir

beri süreci yönetmek ve inisiyatif kullanmak niyetindedir. Bulgaristan ve Osmanlı hükümeti nezdindeki girişim ve önerileri bu niyetinin açık kanıtıdır. Sorunun “*va-him*” sonuçlar doğurmadan, bir an önce çözümünden yana görünmektedir. Ancak, çözüm için fedakârlığın iki tarafça değil, Osmanlı Devletince yapılmasını istemektedir. Meselede hukuken Osmanlı Devleti’ni haklı görüp de, Bulgaristan’a karşı “*suret-i nazikâne*” davranılmasını istemesi bunu göstermektedir. Bir başka deyişle Rusya’nın istediği çözüm, Bulgar taleplerinin Osmanlı hükümetinin kendi rızası ile kabul ve deklare edilmesiydi. Rusya bu hesabını, Balkanlardaki genel “Slav” politikası çerçevesinde yapmıştır. Zira, “*gerginliğin devamının*” Balkan yarımadasının mevcut “*müsâlemet perverânesine irâs-ı mazarrat edebileceği*” uyarısı, bu politikaya matuftur.

Rus gazeteleri de meseleyi ele alış şekliyle Rusya’nın resmî politikasını aksettirmiştir. Rus gazetelerinin meseleyi ele alış biçimi, Balkan yarımadasındaki Slav menfaatlerinin savunulması çerçevesinde olmuştur. Söz konusu Rus gazeteleri meseleye temelde Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında bir dâhili mesele olarak bakmış ve bu görüşüyle de Büyük Devletlerin meseleye müdahil olmamaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bu itibarla da Geşov meselesi gibi, Şarkî Rumeli demiryollarının işgali ve Avusturya’nın Bosna-Hersek’i ilhakı ile ilgili dedikoduları Rusya’nın “Şark Meselesi” bağlamında yorumlamışlardır. Özellikle, bu sıralarda sıkça konuşulan Bosna-Hersek’in Avusturya tarafından ilhak edileceği hakkındaki iddialara karşı Rusya’nın “*Karadeniz’den Akdeniz’e donanmasını geçirmek için boğazların açılmasını talep edeceği*” görüşünü gündemde tutma yoluna gitmişlerdir.⁶³

meslek-i hareket ittihâzına cidden meyyl idüğü zann-ı kâvisindedir. Bulgaristan kapıkethüdasının Dersa’adette bulunması Devlet-i metbû’a ile Emâret-i tâbi’a beyindeki münâsabâtın evvelki hâle rücu’ etdiğini irâ’e ve isbât eyleyecektir. Bu maksadın da ati’z-zikr tedbire mürraca’atla istihâl olunacağı zannındayım. Yani Bâb-ı ‘Âli Sofya’daki Devlet-i ‘Âliyye komiserini Mösyo ‘Geşof’un vazife-i Dersa’adette bulunması lâzım geldiği halde ne sebebe mebni Sofya’da bulunduğunu ve münâleyh niçin derhal mahall-i me’muriyetine ‘âdet etmesi hakkında emr verilmemekte olduğunu Emâretiden istifâde-i me’mur buyurulmalıdır. Bu su’al üzerine Emâret Hariciye Nazırı pek muhtemeldir ki ‘Geşof’un Avrupa devletleri siyâsına keşide olunmuş olduğunu ve binâ’enaleyh Hariciye Nazırı Paşa hazretlerinin Emâretin Devlet-i ‘Âliyye’ye karşı olan hâl ve meki’ne mebni başka türlü hareket etmesi usûlen kâbil olmamış idüğü Emâret Hariciye Nazırına suret-i nazikâne derpiş eyler. Zân ediyorum ki bu suretle hareket ederseniz bu hadîseye haysiyet perverâne bir surette nihâyet vermiş olursunuz’ sözlerini ityân eyledi. Hariciye Vekili ile olan işbu müsâhabet-i ahiremizi zât-ı devletlerine arz etmekten maksadım münâleyhin vesâya vak’asında ale’l-derecât gösterdiği i’tidâlden kendisini Emâret-i tâbi’anın müdde’iyâtını tasvir etmediği ve Devlet-i metbû’a ile Bulgaristan Emâreti arasındaki münâsebetce gerginliğin devamı Balkan şib-i ceziresinin hâl-i hazır müsâlemet perverânesine irâs-ı mazarrat edebileceğinden ihtirâzen Emâreti kendi kapıkethüdası yüzünden düğâr olduğu meki’-i müşkilden çıkarmak istediği nümâyân olduğunu arz eylemektedir.” BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 17. Hariciye Nezareti’nin Sadaret’e gönderdiği yazı için bakınız: BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 16.

⁶³ Bu husustaki Rus gazetelerinin yayımına dair Turhan Paşa’nın 27 Eylül 1908 tarihli telgrafnamesi şöyledir: “İki günden beri Rus cerâ’id-i mühimmesi Avusturya’ya Bosna Hersek’i zâmin-i memâlik etmek fikr ve tasavvurunu ‘atf eden şayi’aya da’ir uzun bendler neşr ederek mukârin-i sıhhat farz ve tahmin ettikleri işbu rivâyât ile şimendifer ve Geşof hadîseleri üzerine Bulgaristan’la mevcut münâsebatımızca hâsıl olan gerginlik beyninde bir ta’alluk ve münâsebet göstermek istemekte ve bu emrî’l-hakkın husûlünü te’mîn maksadıyla büyük bir hud’a-i siyâsiye tertib olduğu zannında bulunarak bu cihette İslav menâfi’inin halelpezir olması Ruslarca hiçbir vakit kabul ve teavüz olunmayacağı ve

H- İNGİLTERE’NİN GEŞOV SORUNUNA BAKIŞI

24 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyetin ilanıyla İngiltere’nin “Doğu Politikası”nın “*muhâlesatkârane*” bir çizgiye kaydığı ve Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde bir yakınlaşmanın olduğu bilinmektedir. Meşrutiyetin ilanından altı gün sonra İstanbul’a gelen yeni İngiliz Büyükelçisi Gerard Lowther’in Sultana ilettiği mesajda “*anayasanın ilanının İngiltere’de hem hükümet, hem de geniş halk kitleleri üzerinde yaptığı mükemmel etki*” açıkça bildirilmiştir.⁶⁴ “İngilizsever” Kâmil Paşa’nın 5 Ağustos 1908 tarihinde Sadarete getirilmesi bu etkiyi doruk noktasına çıkarmıştır. Bu yeni dönem, İngiliz basını, kamuoyu ve diplomasi çevrelerinde Türkiye’ye karşı olağanüstü bir sempatiyi ortaya çıkarırken, Osmanlı Devleti’ni de dış siyasette İngiltere’nin yörüngesine sokmuştur. Böylece, meydana gelen gelişmeler, İngiltere’ye Türkiye’yi kontrol ederek “Doğu”daki Alman nüfuzunu kırmak için önemli bir fırsat sunmuştu. İngiltere’nin yakaladığı fırsatı, “Doğu”daki oyunu ikili oynayarak değerlendirmek istediğini belirtelim.

Bu politik taktiği, G.Lowther’in 11 Ağustos 1908 tarihinde Kâmil Paşa ile yapmış olduğu “*uzun*” görüşmede net bir şekilde görmek mümkündür. Kâmil Paşa, bu görüşmede Makedonya’da bir Slav Krallığı kuracağını düşündüğü Rusya’ya karşı “*imparatorluğun bir ucundan öteki ucuna kadar tabii dost*” olarak İngiltere’den yardım talep etmiştir. Lowther ise, özelde Rusya ve Bulgaristan’ın, genelde büyük devletlerin müdahalesine maruz kalmamanın “*en iyi yolu*”nun, dâhilde gerekli reformların gerçekleştirilmesi için icap eden adımların atılması tavsiyesinde bulunmuştur.⁶⁵ Burada Lowther, Kâmil Paşa’nın yardım isteğine karşı açık ve somut bir cevap vermektan imtina etmiş, Türkiye’nin reformlar konusunda istekli olmasını tavsiye etmekle yetinmiştir. İngiltere’nin “Doğu Sorunu”nda hareket tarzının ne olacağı İngiliz Dışişleri Bakanı E.Grey’in 11 Ağustos 1908 tarihli yazısında görülmektedir. Buna göre İngiltere, Türk reformlarını destekliyor görünüp cesaret verecek, ancak Ruslara da Türkleri tutuyor intibai vermeyecekti. Aynı zamanda, “*her fırsatta*” Türkiye’ye İngiltere’nin Rusya ile müşterek harekete hazır olduğu hissettirilecekti.⁶⁶

münâsebât-ı mevcûdelerine hâricden vukû’ bulacak her güne müdâhalenin gerek Devlet-i ‘Aliyyeye gerek Bulgarlarca müzârr olacağı ve Devlet-i ‘Aliyye ile Bulgaristan’ın ahvâli daha iyi takdîr ederek umûr-ı dâhiliyeden ma’dûd bulunan bu mes’ûli kendi beyinlerinde suret-i dostânede fasl ve hasm edebileceklerini ve icâbının kendi işlerine müdâhale etmelerini tevciz eylemeyeceklerini beyân eylemekdedirler. ‘Moskov’un en mühim gazetesine Petersburg’dan telefonla tebliğ olunan bir telgrafnamede Avusturya Bosna Hersek’in ilhâkı mes’alesini meydana çıkardığı takdirde Rusya diplomatlarının Bahr-ı Siyah’dan Bahr-ı Sefid’e sefâ’in-i harbiyenin münir etmesi için boğazların kışâdını talep edeceği beyân olunur. Gönderilen bir telgrafnamede Bosna ve Hersek mes’alesinin karibin ‘Delegasyon’ meclisinde mevki-i müzâkereye vaz’ olunacağı havâdisi mündericdir.” BOA., A. Mtz (04), 171/6, 3.N.1326, s. 4.

⁶⁴ Foreign Office (FO), 881/9458, s. 5.

⁶⁵ Erol Uluben, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, (G.Lowther’den Sir E.Grey’e, 11 Ağustos 1908), Vesika No.206, İstanbul, 1967, s. 62.

⁶⁶ Uluben, *a.g.e.*, (Sir E.Grey’den G.Lowther’e, 11 Ağustos 1908), Vesika No.207, s. 63.

Geşov meselesi ortaya çıktığı sırada Kâmil Paşa hükümeti iş başındaydı ve İngiliz hükümetinin politik manevrasına rağmen, İngiliz basınından anlaşıldığı kadarıyla İngiltere’de Türkiye’ye karşı bir sevgi ve yakınlık mevcuttu.⁶⁷ Böyle bir ortamda İngiliz hariciyesinin Geşov olayı hakkındaki görüş ve düşüncelerine dair⁶⁸ ilk bilgileri, Turhan Paşa’nın 15 Eylül 1908 tarihinde İngiliz Hariciye Nezaretî Müsteşarı Şarl Harding ile yapmış olduğu görüşmeden anlıyoruz. Temelde sorunun ortaya çıkışını “*şayan-ı te’essüf*” olarak gören Harding’in olaya bakış açısı şöyledir: Bir kere Bulgar kethüdası Geşov’u yabancı bir elçi olarak tanımamakta Bâb-ı Âli’yi haklı görmektedir; ancak Geşov’un bazı Osmanlı memurlarıyla beraber ziyafete davet edilip bu memurlar arasında bir yere oturtulmasının mümkün olduğunu belirtmiştir. Harding, meseleye daha büyük bir çerçeveden bakmış, bu görüşünü Bâb-ı Âli’ye yapmış olduğu dikkate değer bir uyarı ile devam ettirmiştir: “*Siz Bulgaristan’ı mühimsememek etmemelisiniz. Bulgaristan’da öyle adamlar vardır ki, bu hadiseden bi’l-istifâde Bulgaristan’ın ilân-ı istiklâlî cihetine gidilmesi fikrinde bulunuyorlar.*” Bu meyanda Harding, Turhan Paşa’nın Bulgaristan’ın Geşov olayında olduğu gibi, “*bir hayli zamandan beri*” yabancı ülkelerdeki memurlarını orta elçi ya da maslahatgüzar olarak telakki etmesi ve Bulgar tüccarın vekâlet hanelerini sefarethane olarak adlandırmasının Berlin Antlaşması’na aykırı olduğu şeklindeki görüşünü haklı bulmuştur. Harding’in Rumeli ve Makedonya meselesi hakkındaki görüş ve önerileri, Geşov olayının kendine münhasır bir hadise olmadığını ortaya koymaktadır. Harding’in ifadelerine bakılırsa, Rumeli’deki bazı karışıklıkların Bâb-ı Âli’nin gafleti ya da Bulgarları memnun etmek pahasına meydana geldiği anlaşılmaktadır. Mesela, Rumeli’deki “*tahrîkat*” hadiselerinden dolayı daha önce İngiltere’nin tavsiyesiyle azledilmiş olan Drama ve Kirsieye Metropolitlerinin görevlerine yeniden iade edilmeleri büyük bir hata olmuştu. Harding, bu iade-i memuriyetin bir takım “*yeni müşkilatları*” beraberinde getireceğini hatırlattıktan sonra Bâb-ı Âli’ye “*hiç değilse*” bu metropolitlerin faaliyetlerinin “*kemâl-ı dikkatle taht-ı teftiş ve nezâretde bulundurulması*”nı önermiştir. Bu öneride bulunurken de, bunun içişlerine bir müdahale niyeti taşımadığını, sadece “*suret-i dostanede*” bir uyarı olarak görülmesini ifade etmiştir. Diğer taraftan Harding, Makedonya islahatı için görevlendirilen Avrupalı devletlere mensup jandarmanın çekilmesine dair İngiltere’nin düşündüğü tekliften bahsederken, Makedonya meselesinin hallinin hiç de kolay olmadığını izaha çalışmıştır. Buna dair görüşünü Drama’daki İngiliz miralayından almış olduğu bir raporla açıklamıştır. İngiliz miralay’ın rapo-

⁶⁷ *İkdam* gazetesi, 20.08.1908, “İngilizler ve Osmanlılar”, s. 2, stn. 1.

⁶⁸ Harding’in İngiltere Hariciye Nezaretî’nin görüşünü yansıttığına dair bakınız: BOA., *A. Mız* (04), 171/13, 04.09.1326, s. 3.

runa bakılırsa, Makedonya'daki çeteler ortadan kalkmadıkça çözüme ilişkin bir mesafe alınmayacağı açıktır.⁶⁹

İngiliz Hariciyesinin Geşov olayı hakkındaki görüşüne İngiliz gazeteleri de katılmıştır. Londra Sefareti'nin 17 Eylül 1908 tarihli tahriratına göre Londra'da çıkan bütün gazeteler, Berlin Antlaşması hükümleri mucibince Osmanlı Devleti'ni haklı görmüşlerdir. Ancak, her şeye rağmen, böyle bir olayın meydana gelmesine mahal verilmemesi gerektiğini de ileri sürmüşlerdir.⁷⁰ Örneğin İngiliz gazetelerden Daily News'in meseleye ilişkin yorumu şöyledir: Geşov'un Hariciye Nazırı Tevfik Paşa tarafından ziyafete davet edilmemesi yanlış bir hareket olmakla beraber, Bulgaristan'ın bunu bir hakaret addedmesi acelecilikle karar verilmiş bir durumdur. Çünkü Berlin Antlaşması hükümlerine göre, Bulgaristan Osmanlı Devleti'ne tabidir ve bu nedenle de müstakil bir hükümet olma özelliğine sahip değildir. Bu nedenle, Bulgaristan hükümetinin olayı kendisi için hakaret kabul etmesi, gerçekte kavga ve çatışma bahanesi arayarak ortaya çıkacak kargaşa ortamından yararlanmak istemesinden kaynaklanmıştır.⁷¹

Geşov olayının Osmanlı-Bulgar ilişkilerinde meydana getirdiği gerginliğin, 20 Eylülde Şarki Rumeli demiryollarının Bulgarlar tarafından işgal edilmesiyle şiddetini artırması, İngiliz siyasi çevrelerinde ve İngiliz basınında Bulgar hükümetine karşı yöneltilen eleştirilerin dozunu yükseltmiştir. Öyle ki, Bulgaristan Komiserliği'nin 13 Eylül 1326 (26 Eylül 1908) tarihli telgrafnamesine bakılırsa, Bulgaristan'ın takip ettiği politikayı "*şediden muvâheze eden İngiliz matbû'atı hülâsasını havi*" telgraflar Sofya'da "*pek büyük*" bir etki meydana getirmiştir.⁷²

I- BAĞIMSIZLIĞA DOĞRU: 18 EYLÜL VE SONRASI

18 Eylül'den sonraki yazışmalar, Osmanlı Devleti ile Bulgar hükümeti arasındaki sorunun derinleşerek içinden çıkılmaz bir hal almaya başladığını göstermektedir. Sorunun çözümü için tarafların ortak bir zeminde buluşması bir yana, ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Sorunun bu noktaya gelişinde, herhalde Bulgarların uzlaşmak istemeyen tavrı daha büyük etken olmuştur. Zira aşağıda görüleceği üzere Bâb-ı Âli meseleyi daha ziyade alttan alıp Bulgarların gönlünü almaya çalışırken,

⁶⁹ BOA., *A. Mtz (04)*, 171/13, 04.09.1326, s. 3.

⁷⁰ BOA., *A. Mtz (04)*, 171/13, 04.09.1326, s. 2.

⁷¹ BOA., *A. Mtz (04)*, 171/13, 04.09.1326, s. 2/2.

⁷² BOA., *A. Mtz (04)*, 171/3, 04.09.1326, s. 2/1. Bununla beraber, Bulgaristan Komiseri, İngiliz basınının reaksiyonu karşısında Bulgar hükümetinin mesele hakkındaki politikasında ne surette bir değişikliğe gideceği ve ne yapacağı konusunda kendisine bir bilginin ulaşmadığını belirtmiştir.

Bulgar yönetimi, Bâb-ı Âli'nin "*hatasını*" telafi etmesi ve "Kapıkethüdasını" "*siyasi bir memur*" olarak kabul etmesindeki ısrarından vazgeçmemiştir. Sürecin Bulgarlar lehine işlediği kesindi; zira bu sıralarda Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan edeceği daha fazla konuşulmaya başlanmıştır. Bu konuda, Bulgaristan Komiserliği Türkçe Başkâtib Muavini Miralay Şükrü Bey, 5 Eylül 1324 (18 Eylül 1908) tarihli tahriratında şunları söylemektedir:

"Hükümet-i Emâretin Der-i 'Aliyye kethüdası Geşof Efendi'nin Sofya'ya çağırılmış olması bunca kil-i kâli mucib olmaktadır... Diğer ba'zı menâbi'den dahi Hükümet-i Emâret'in i'lân-ı istiklâliyet eyleyeceği sözleri işitilmektedir. Hey'et-i Nüzzâr ise Hükümet-i Seniyye'nin Bulgar Kapıkethüdasını bir me'mûr-ı siyâsî gibi kabul etmesinde musırr bulunmağa karar verdikleri cümle müstahberâtdandır."

Şükrü Bey öğrendiklerine ilginç bir not daha eklemiştir: "*İstanbul gazetelerinin işe aslâ ehemmiyet vermeyüb i'tidâlperverâne hareket eylemeleri Bulgarları büsbütün isyâna tahrik etmektedir.*"⁷³

Bulgar hükümeti, Türk tarafının mutedil tavrını bir zaaf olarak addedip sürecin lehlerine işlediğini düşünmüş olacak ki, 18 Eylülde taleplerinin yerine getirilmesi için Bâb-ı Âli'ye adeta bir ültimatol vermiştir: Eğer Bulgaristan Hükümeti 23 Eylülle kadar Geşof olayı konusunda memnuniyet verici bir cevap almazsa, yaptığı teklifin cevabını Bâb-ı Âli'den almak için İstanbul'da bekleyen temsilcisini geri çağıracaktı. Ferdinand'ın özel sekreterinin İngiliz konsolos G. Buchanan'a söylediğine bakılırsa Bulgaristan, Bâb-ı Âli'nin atacağı adımları bekleyerek "*hiçbir şeyi aceleye getirmeyecekti.*" Bu arada, Bulgar hükümeti 23 Eylülle kadar 100.000 silahlı kuvveti de toplamış olacaktı.⁷⁴

Bâb-ı Âli, Bulgar hükümetinin verdiği gözdağna 20 Eylülde Sofya'ya gönderdiği bir uzlaşmacı mesajla karşılık vermiş ve meseleyi Berlin Antlaşması'nın imzacı devletlerine sunmaya hazır olduğunu rapor etmiştir.⁷⁵ Ancak, Bulgar hükümeti durumu değerlendirip Bâb-ı Âli'ye müsbet ya da menfi bir cevap vermek bir yana, işi sürüncemede bırakmak yoluna gitmiştir. Komiser Refik Bey, 21 Eylülde Bâb-ı Âli'nin mesele hakkındaki tahriratının Bulgar hükümetine sunulacağına dair Bulgar Hariciye Bakanlığı Müsteşarına -Bulgar Hariciye Bakanı Sofya'da bulunmadığından- bilgi verdiğinde, söz konusu müsteşarın (Bulgar) Hariciye Bakanının "*nüzzara (bakanlar kuruluna)*" başkanlık etmediği, dolayısıyla da tahriratın "*reis-i nüzzara (Başba-*

⁷³ BOA., *A. Mtz (04)*, 30/170, 29.08.1326 (Bulgaristan Komiserliği Türkçe Baş Kâtib Muavini Miralay Şükrü Bey'in 5 Eylül 1324 tarihli tahriratu), s. 13.

⁷⁴ *British Documents*, "The Turkish Revolution and its Consequences", Vol. 20, Doc. 24, s. 87.

⁷⁵ *British Documents*, "The Turkish Revolution and its Consequences", Vol. 20, Doc. 24, s. 87.

kana)'' yapılması gerektiği yönündeki cevabını alınca Bulgar Hariciye Nezareti'ne her hangi bir tahriratta bulunamamıştır.⁷⁶ Bu sırada Paris'te bulunduğundan dolayı Bulgar "Reis-i Nazır (Başbakan)"yla da bir irtibat kurulamamıştır. Ancak Refik Bey, iki gün sonra Bulgar Başbakan'a vekâlet eden ve Sofya'ya dönmüş olan Bulgar Hariciye Nazır'ıyla bir görüşme yapmış ve Bâb-ı Âli'nin mesajının içeriğini kendisine şifâhen iletmiştir. Bulgar Nazır, cevaben "mes'ele-i nazikeye" kendi başına cevap veremeyeceğini beyanla, Bulgar Başbakan'ın üç dört güne kadar Paris'ten döneceğini ve tahrirata ancak Bulgar "Meclis-i Nezâreti"nde karar verilebileceğini belirtmiştir. Bu arada, Bulgar Nazır, Bâb-ı Âli'ce Komiserliğe gönderilen tahrirat tercümesinin bir kopyasını da gayri resmi surette talep etmiştir. Fakat Komiser Refik Bey, bu hususta bir emir almadığı için Bulgar nazırın talebini geri çevirmiştir.⁷⁷ Diğer taraftan Refik Bey, Komiserhane'ye gelen gazetecilerden Bulgaristan dışişlerinin ve hatta basınının görüş ve temayülüne ilişkin malumat edinmekteydi.⁷⁸

Bâb-ı Âli'nin Sofya'da Bulgaristan'la uzlaşma arayışı devam ederken, İngiltere sorunun çözümü için 21 Eylülde arabuluculuk önerisinde bulunmuştur. Söz konusu tarihte İngiliz Dışişleri Bakanı S. E. Grey, Rus ve Türk hükümetleri nezdinde yaptığı teklifte Sofya'da "sağduyu çerçevesinde" müştereken danışmanlar toplamayı önermiştir. Grey'e göre teklif, Türk hükümeti için "cazip bir uzlaşma" teklifiydi.⁷⁹ Ancak, Bulgar hükümetinin ağırdan alması nedeniyle, çözüm konusunda hiçbir mesafe alınamamıştır. Hatta, tam da bu sıra Şarkî Rumeli demiryollarının -15 Eylül'de başlayan grevin ardından- Bulgaristan tarafından işgal edilmesi için tuzu biberi olmuştur.

Belirtmek gerekir ki, Şarkî Rumeli demiryollarındaki grev Bâb-ı Âli ile Sofya Komiserliği arasındaki yazışmaları da sekteye uğratmıştır. Çünkü Bulgaristan ile iletişim bu demiryolu ile sağlanmaktaydı. Bu nedenle grevden sonra Bâb-ı Âli'nin Bulgaristan ile iletişimi kopmuş, diplomatik girişimler kesintiye uğramıştır. Sadaret'ten Bulgaristan Osmanlı komiserine gönderilen 7 Eylül 1324 (20 Eylül 1908) tarihli şifre telgrafta bu durum açıkça görülmektedir. Bu telgrafta Geşov olayından "Mösyö Geşof'un ihtirâ'gerdesi" şeklinde söz edilmiştir.⁸⁰

⁷⁶ BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 13.

⁷⁷ BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 9.

⁷⁸ BOA., A. Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s. 13.

⁷⁹ British Documents, "The Turkish Revolution and its Consequences", Vol. 20, Doc. 24, s. 87.

⁸⁰ Sadaret'ten Sofya'daki Osmanlı Komiserliğine gönderilen 7 Eylül 1324 (20 Eylül 1908) tarihli şifre telgrafta Geşov olayı ve Şarkî Rumeli Demiryolu grevinin ortaya çıkardığı sorun şöyle izah edilmiştir: "Sofya Devlet-i 'Aliyye Komiserliğine, Şifre, Mösyö Geşof'un ihtirâ'gerdesi olan maddeye dâ'ir vâki' hali muvazzah olarak Bulgar hükümetine tebliğ olunmak üzere yazılan tahrirat iki günden beri ta'til-i hareket eden şimendifer işlemeğe başlar başlamaz irsâl kılınacağından orada hâsıl olan çirkinliğin izâlesine kendi taraflarından dahi hümmet edileceği

Bu şekilde Bâb-ı Âli ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler sorunlar yumağı haline gelirken, 23 Eylül 1908 tarihinde Ajans de Konstantino, Sadrazamın “*Geşof Efendi’yi davet etmemekle*” “*kat’yyen*” Bulgaristan’ı tahkir etmek niyetinde bulunmadığını mutazammın etmiş olduğuna dair mesajının, Bulgar hükümetinin “*Bulgaristan diploması me’mûrunun tasdiki ve (Bulgaristan’a) tarzîye i’tâsı*” konusundaki talebine cevap verecek “*hiçbir ifâdeyi hâvi olmadığı*” mealindeki haberi geçmiştir.⁸¹ Öyle ki, bu sırada ortamın gerilmesi, taraflar arasındaki diplomatik ilişkilerin kopmasının an meselesi olduğu şeklinde dedikoduların ortalıkta dolaşmasına neden olmuştur. Hatta, Avrupa borsalarında eshâmın (hisse senetlerinin) durgunluğunu, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında bir savaşın çıkacağına atfedener bile olmuştur.⁸²

Gelinen noktada kesin olan bir şey vardı ki, o da sorunun çözümü konusunda herhangi bir belirti yoktu. Eylül ayının sonlarına yaklaşırken, Bulgaristan hükümetinin sorunu tartışacak ve Bâb-ı Âli ile ortak bir zeminde buluşacak hiçbir teşebbüsü olmamıştır. Buna rağmen Bâb-ı Âli, 26 Eylülde Bulgaristan’ın gönlünü alabilecek yeni bir adım atmıştır. Kâmil Paşa’nın Bulgaristan hükümetine gönderdiği 13 Eylül 1324 (26 Eylül 1908) tarihli şifre telgrafta,⁸³ bundan 23 sene önce Şarkî Rumeli’nin Bulgaristan’la birleşmesi nedeniyle kan dökülmemesi için Bâb-ı Âli’nin nasıl “*müslihâne*” hareket ettiği ve Prens Ferdinand’ın prensliğinin Rusya’ya kabul ettirilmesi hususunda katlandığı “*meşakkat*” hatırlatıldıktan sonra, bundan böyle Bulgaristan kapıkethüdalarının benzer bir duruma maruz kalmayacakları güvencesi verilmiştir. Hatta, Geşov’un ziyafete davet edilmemesi Sadrazamlığa “*vakitlice bilgi verilmemesi*” ne yorulmuştur.⁸⁴

meccâm olduğunun icâb edenlere tebliği. Bâ İrâde-i ‘Aliyye.” (Tarih-i Tebyizi: 7 Eylül 1324/20 Eylül 1908). BOA., A. Mız (04), 30/170, 29.08.1326, s. 14/2.

⁸¹ BOA., YEE.KPE, 86-33/3220, 26 B. 1326 (Sofya’dan telgraf).

⁸² BOA., YEE.KPE, 86-33/3220, 26 B. 1326 (Paris’ten telgraf).

⁸³ BOA., YEE.KPE, 86-33/3232, 3 N. 1326 (Bâb-ı ‘Ali Dâ’ire-i Sadâret-i ‘Uzma Mektûbi Kalemî).

⁸⁴ Kâmil Paşa’nın, meseleye bir “hüsn-i netice” verilmesi beklentisiyle Bulgar Hükümetine gönderdiği 13 Eylül 1324 (26 Eylül 1908) tarihli telgrafın metni şöyledir: “*Sofya’da Devlet-i ‘Aliyye Komiseriğine Şifre, miyânede olan hüsn-i minâsebetin öyle bir hâdise-i cüz’îye ile haleldâr olmasını bizim gibi Bulgaristan hükümetinin de tevcih etmeyeceğine ümidimiz ber kemâldir. Kaldı ki bundan yirmi üç sene mukaddem yine müsned-i sadâretde bulunduğum esnâda yine Rumî-i Şarkî’nin Bulgaristan ile itihâd üzerine sefk-i dimâ’e mahall vermeme için ne derece müslihâne hareket eylediği(m) unudulmamış olduğuna şüphe etmem. O vaka’adan nâşi Harb Ordusunun Bulgaristan’a hücumu sra(sın)da ihtiyaten Devlet-i ‘Aliyye taht-ı silâha almış mühiyyâ bulunan üç yüz bin asker o aralık ‘askerden hâli bulunan Rumî-i Şarkî’ye idhâl olunmuş olsa idi Bulgaristan ordusu iki kuvvet arasında münhezim olarak itihâd vukû’u mümkün olmayacağı derkâr idi. Meslek-i müslihânemiz sayesinde Sırb muhârebesinde zaferiyâb olan Prens Aleksander ile miyânemizde me’s’ele hâl ve tesviye olunmuş olduğu hâlde itihâdın suret-i vukû’u aleyhinde bulunan Rusya devletinin teskanine ne derece gâlishtği ve Prens Aleksander’in mübâ’adetinden sonra yerine Bulgaristanca intihâb olunan Prens Ferdinand hazretlerinin gelüb Bulgaristan’a girmesi üzerine ateş-i gazab olan devlet-i müşârinileyhâ prens-i müşâdrimleyhe gâsıb nazaryla bakarak kendisinin hemen Bulgaristan’dan tard ve ihrâc teklif-i şedüdiyle yerini ne derece taziyk edüb ma’mâfih tarafımızdan müâ’emniyâne mu’âmele ile Prens Ferdinand hazretlerini Bulgaristan Prensliği’ne yerleşdirüb Rusya’ya kabul ettirinceye kadar ne mertebe meşakkatin çekildiği Bulgaristan hükümet-i hâziresinin ma’lûmu olmadır.*”

Sadrazam Kâmil Paşa, yukarıda sözü edilen 13 Eylül 1324 (26 Eylül 1908) tarihli telgrafında Bâb-ı Âli'nin "müslihâne" tavrını ilan ederken bozulan ilişkilerin bir an önce onarılmasını istemekte samimidir ve sorunun "sürüncemede bırakılmasının" Osmanlı Devleti için aleyhte sonuçlar doğuracağını farkındadır. Bu nedenle sorunun bir an önce halli konusunda, bir daha benzer durumun zuhur etmeyeceğine dair güvence vererek önemli bir adım atmıştır. Sadrazamın telgrafında dikkatten kaçmayan ince bir detay vardır. Sadrazam, Geşov Efendi tarafına "vakitlice" haber verseydi, Hariciye Nazırının davetliler listesini geniş tutup "*ricâlden birkaç zât'la*" beraber Geşov'un da ziyafete davet edilmesini tavsiye ederdim demiştir. Aslında, sadrazam bu ifadesiyle, Geşov Efendi'nin davete katılan diğer yabancı devlet temsilcileri gibi bağımsız bir devletin temsilcisi olarak algılanmamasını ima etmiştir. Çünkü burada "*ricâlden birkaç zatın daha çağrılması*", ziyafeti yabancı devletlere özgü olmaktan çıkarmakta ve Geşov'u Osmanlı ricaline dâhil etmekteydi. Bu bakımdan Bâb-ı Âli'nin "*kazası mümkün*" denerek verdiği güvence sorunun çözümü için yeterli görünmesine rağmen, Bulgaristan'ın "*tâbîlikten kurtulmak*" hususundaki beklentisinin yüksek olması nedeniyle bir orta yolun bulunması mümkün olmamıştır.

Nitekim yukarıda Sadrazamın bahsi geçen 13 Eylül 1324 (26 Eylül 1908) tarihli telgrafi üzerine Bulgaristan Komiseri Refik Bey, 16 Eylül 1324 (29 Eylül 1908) tarihinde Hükümet Başkanı ile bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Bulgar Hükümet Başkanı, Geşov'un daha önce Tevfik Paşa tarafından ziyafete davet edileceğine ilişkin söz aldığı halde daha sonra ziyafete çağrılmamasını eleştirmiştir. Refik Bey ise bunun doğru olmadığını kanıtlamaya çalışırken, kendisinin yaptığı bazı yazışmaları delil olarak göstermiştir. Bulgaristan Hükümet Başkanı, mesele hakkında şahsî fikri sorulduğunda ise "*meseleyi henüz lâyükyla tedkik etmediğimi*" beyan etmiştir. Ayrıca, Geşov'u haklı gösteren Bulgar Hükümet Başkanı, bazı şartlar öne sürerek Geşov'un İstanbul'a iadesine razı olacağı intibai vermiştir.⁸⁵

Bulgaristan hakkında olan hüsn-i niyetimiz aslâ tağayyür etmemiş olduğu münâsebât-ı câriyemizle sâbit iken Kapukethüdâsı Geşov Efendi'nin Hariciye Nazır Paşa hazretlerinin ziyâfetine da'vet olunmaması lüzûmundan ziyâde ehemmiyet verilerek ve bize mürâca'at olunmayarak işin pesmânda bırakılması ile bir takım tahdîs-i ezhâmı mucib neşriyâta mahall verilmesi dâhilen ve hâricen cümlemin te'essüfünümü mucib olduğu hakikaten te'essüf olunur ki Geşov Efendi tarafına vakitlice ma'lûmât vermedi yoksâ Nazır Paşa hazretlerinin sofrasını mümkün mertebe tevsi' ile ricâlden birkaç zât daha da'vet olunarak Geşov Efendinin dahi müdde'aven bulundurulmasını Paşa-yı mumâileyhe tavsiye eder idim. Kazâsı mümkün olan bir şeyin bundan ziyâde sürüncemede bırakılması lâyük olmadığınan bu husûsa bir hüsn-i netice verilmesi me'mûliumuz olduğununun Re'is-i Nüzzâr hazretlerine tebliğî matlûbdur. Fi 13 Eylül 324. Sadrazam." BOA., YEE.KPE, 86-33/3232, 3.N. 1326.

⁸⁵ BOA., YEE.KPE, 86-33/3232, 3.N. 1326, s. (İmg.1139). Bulgaristan Komiser Vekili Refik Bey'in Bulgar Hükümet Başkanı ile yaptığı görüşmeyi içeren 16 Eylül 1324 (29 Eylül 1908) tarihli telgraf şöyledir: "*Bulgaristan Komiserliğinden Gelen Şifre Telgrafname, Re'is-i Nüzzâr ile şimdi görüşülüb Geşov Efendi hâdisesini muvazzah-ı irsâl buyurulan, 8 Eylül tarihli tahrîrât ve efendi-i mumâileyhin kâmekân ifâ-yı me'mûriyet etmek üzere 'avdeti arzu olunduğuna dâ'ir 9 Eylül tarihli telgrafname ile Hükümet-i Osmaniye tarafından Bulgaristan Emareti hakkında şimdîye kadar ibzâl buyurulmuş olan mu'âmelât-ı muhâfazakârâne ve himâyetperverâneyi mübeyyin 13 Eylül tarihli*

İ- SONUÇ

12 Eylül 1908 tarihinde patlak veren Geşov olayı, bu tarihten 23 gün sonra ilan edilecek olan Bulgaristan'ın bağımsızlığının önemli bir işareti olmuştur. Geşov olayının kısa sürede diplomatik bir krize dönüşmesi, taraflar arasındaki sorunun sanıldığı gibi, Geşov'un bir ziyafete çağrılıp çağrılmamasından ibaret olmadığını göstermiştir. Geşov olayı, gerçekte, bağımsız bir şekilde hareket ederek Bulgaristan'daki fiil statükoyu devam ettirmek isteyen Bulgar hükümeti ile Berlin Anlaşması'ndan kaynaklanan metbuluk hukukunu ikame etmek isteyen Osmanlı hükümeti arasındaki rekabetin ortaya çıkardığı diplomasi oyunundan başka bir şey değildir. Bu oyunda Büyük devletler de kendi payına düşen rolü oynamışlardır. Büyük devletlerin diplomatik tavırlarında, Geşov olayının Bulgaristan'da Bulgarlar lehine yeni bir statükoyu tesis edeceğini gördüklerini söylemek mümkündür. Bir başka deyişle, Geşov olayı, Büyük devletlerin hiç birinin, Osmanlı Devleti'nin bu bölgede var olabileceğine inanmadıklarını göstermiştir. Bu nedenle her devlet, kendi payına düşeni elde etmenin yolunu ararken, Osmanlı Devleti'ne de nasihatte bulunmayı ihmal etmemişlerdir.

Tarihte küçük ve önemsiz gibi görünen olaylar, aslında kimi zaman güçlü siyasi, fikri, iktisadi ve sosyal etkenlerden beslenip büyük politik gelişmelerin habercisi olmuşlardır. Geşov olayı da bunlardan biridir. Diğer taraftan, Olayın ortaya çıkışıyla başlayan süreçte sorunun çözümü yönünde Osmanlı hükümetinin alttan alan tavrına rağmen, Bulgarların uzlaşmaz bir tutum içine girmesi olayın Bulgaristan için bahaneden ibaret olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, Bulgarların süreci, nihai amaçlarına ulaşmak için işletmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Nitekim, süreci iyi yöneten Bulgar hükümeti hedeflerine ulaşmayı başarmıştır. 5 Ekim'de Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgaliyle beraber Bulgarların bağımsızlığını ilan etmesi, Bâb-ı Âli'nin Balkanların bu bölümünde sembolik de olsa bağıını devam ettirebilmesi için

mufassal telgrafname-i sâmi muhâfpenâhîleri re'is-i muşarünileyhe tebliğ olunmuşdur. Cevâben Geşov'un ifâdesi giyâ Tefrik Paşa hazretleri evvelce kendisini da'vet edeceğini va'ad eylediği halde ba'de çağırılmamış olduğu tarzında iken tebliğât-ı çakerânem bunun muhâlîfi olduğunu ba'de'l-beyân tebliğât-ı çakerânenim müstenid-i ileyhi olan mâriü'z-zıkr bir tahrîrât ile iki telgrafname-i sâmi sadaretpenâhîlerinin suretlerini taleb etmişdir. Tahrîrât-ı mezâkenin tercümesi suretini i'tâyâ me'zûn olduğunu bi'l-ifâde hazırlamış olduğum sureti kendisine tevdi' de eyledikden sonra mufassal telgrafname kendilerince ma'lûm olması iktizâ eden vekiyi'-i hakikiye olduğundan bahsle arzu eder ise mündericâtını tekrar edeceğimi söylediğimi kendisi mündericâtına vukûf hâsil edeceğini ve fakat Sırpılara karşı himâye edildikleri gibi mühim beyânâtı hâvi olduğu için meclis-i Nüzûzâra koyarak bunu karara rabt etmeye çalışacağını dermeyân etmiş ve müsâ'ade-i fahimânelerini istihşâl ile mezâkr telgrafnamenin dahi Fransızca tercümesini tekrar taleb etmişdir ki bu bâbda emr-i fahimânelerine müntazırım. Re'is-i mumâileyhin fikr-i mahsûsunu yokladığımda vak'anun zuhûruna Prens ve kendisinin müte'essir olduklarını ve mes'eleyi hemüz lâyıkıyla tedkik etmediğini beyân etmişdir. Geşov'u haklı gösterüb ba'zı şer'ât dermeyânıyla i'âdesine razı olacağı ifâdâtından hiss olunmakta bulunmuşdur. Şarkî Rumeli'de şimendîferden bahs açıldıkda kumpanyaya i'âde edilmeyeceği ağleb-i ihtimâl olduğunu beyân ve hitta bizim de olduğu halde bundan giyâ zararâdde olmayacağımızı dermeyân ederek fazla izâhât etmekden müteveffâ bulunmuşdur. Fî 16 Eylül 324. Komiser Vekali Refik."

yapacak bir şeyin kalmadığını göstermiştir. Balkanlar'da ortaya çıkan bu yeni durum, Meşrutî idarenin bir semeresi olarak görülmüştür ki bu, meşrutiyete karşı içeride çok güçlü bir olumsuz havanın esmesine neden olmuştur. Bu durumu, dâhili sorunlar arasına yeni bir gâilenin eklenmesi olarak tanımlayan, devrin tanıklarından Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi'nin ifadelerinde de güçlü bir şekilde görmek mümkündür: “*Dahilî gürültüler arasında ‘zâde fi’l-tambûri nağmeten uhrâ*⁸⁶ *kabilinden olan bu iki gâ’ile-i hâriciye a’dâ-yı meşrûtiyyete bir güzel zemîn-i şikâyet olub garazkârlar ‘meşrûtiyyetin ilk semereleri bunlar ise vây hâle’ diye teşâtîm (sövüşme) ve usûl-i meşrûtiyyeti fasl ve mezemmete (yermeye) bir vesile daha bulmuş oldular.*”⁸⁷

J-KAYNAKÇA

1-Arşiv Belgeleri

a-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Mümtaze Kalemi Evrakı (A. Mtz 04),

30/170, 29.08.1326; 108/10, 10.10.1321; 150/79, 06.10.1324; 171/3, 2 N.1326; 171/6, 3.N.1326; 171/13, 04.09.1326.

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH., MKT.),

1131/7, 11 L. 1324; *DH.MKT, 1144/88, 04 Za. 1324.*

İradeler Eyalet-i Mümtaze (İ.Mtz 04),

26/1723, 5 L.1324

Yıldız Tasnifi Sadaret Evrakı (Y.A.Hus.),

507/114, 12.L.1324.

Yıldız Tasnifi Kâmil Paşa Evrakı (Y.EE.KPE.),

86-33/3220, 26 B. 1326; 86-33/3232, 3 N. 1326.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Mabeyn Başkıtabeti (Y.PRK.BŞK.),

76/77, 5 L.1324.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.DH.),

13/94, 21 Z. 1324.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Yaverân Maiyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y.PRK.MYD.),

⁸⁶ Bugünkü dilimize “tamburda bir nağme daha arttı” şeklinde çevirebileceğimiz bu ifade, “mevcuda yeni bir fikir daha katıldı” anlamında kullanılmıştır.

⁸⁷ Abdurrahman Şeref Efendi, *Son Vak’anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi/II.Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*, Hazırlayanlar: Bayram Kodaman, Mehmet Ali Ünal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 17

26/74, 4 B. 1325.

b-İngiliz Dışişleri Arşivi (Foreign Office)

FO.,881/9458.

2-Yayınlanmış Belgeler

British Documents on Foreign Affairs (B DFA): Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, Part I: From the Mid-Nineteenth Century to the First World War, The Near and Middle East, 1856-1914, The Ottoman Empire under the Young Turks, 1908-1914, Editor: David Gillard, Vol.20, Doc.15, University Publications of America, 1985.

Uluben, Erol, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul, 1967.

3-Gazeteler

İkdam gazetesi (20 Ağustos 1908).

Sabah gazetesi (15 Eylül 1908).

Sabah gazetesi (29 Eylül 1908).

4-İnternet Adresleri

<http://www.mfa.bg/en/10/pages/view/115> (Erişim Tarihi: 5 Ağustos 2011)

5-Araştırmalar

Abdülhamid, *Siyasî Hatıratım*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1999.

Alkan, Necmettin, *Mutlakiyetten Meşrutiyete II.Abdülhamid ve Jön Türkler 1889-1908*, 1.Baskı, Selis Kitaplar:106, İstanbul, 2009.

[Altunay], Ahmet Refik, "Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi", *TTEM*, 1 Mart 1341, Nr: 8 (85), s. 73-84.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Türk tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

Aydın, Mahir, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 1992.

Aydın, Mithat, "Bosna-Hersek Ayaklanması (1875)'nda Panslavizmin Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ'ın Rolü", *Bellekten*, c.LXIX, sa. 256, Ankara, Aralık 2005, s. 913-935.

-----, "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2004/1, Sayı:15, Denizli, 2004, s. 109-124.

-----, *Bulgarlar ve Ermeniler Arasında Amerikan Misyonerleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2008, s. 31-131.

- , "1876 Bulgaristan Ayaklanmasının Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Etkisi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2002/2, Sayı:12, Denizli, 2002, s. 80-87.
- , "İngiliz-Rus Rekabeti ve Osmanlı Devleti'nin Asya Toprakları Sorunu (1877-1878)", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Yıl:15, Sayı:38, Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum, 2008, s. 253-288.
- Bayur, Hilmi Kâmil, *Sadrazam Kamil Paşa-Siyasi Hayatı*, Sanat Basımevi, Ankara, 1954.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.I, Ks.II, 4.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- Ergenç, Leman, *Bulgar Yayınlarında Türkler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, c.IX, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940.
- İnalçık, Halil, "Tanzimat Nedir?", *Tanzimat-Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2006, s.13-35.
- , *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi/İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, c.IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- Karpat, Kemal, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev: Recep Boztemür, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004.
- Selimoğlu, İsmail, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar İsyancıları*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1987 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi/II.Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*, Hazırlayanlar: Bayram Kodaman, Mehmet Ali Ünal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- Stavrianos, L. S., *The Balkans Since 1453*, Holt, Rinehart and Winston, New York, Chicago, San Francisco, Toronto, London, 1965.
- Tahsin Paşa, *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları/Sultan Abdülhamid*, 2.Baskı, Boğaziçi Yayınları:98, İstanbul, 1990.
- Turan, Ömer, *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 42

-----, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları", *XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 12-16 Eylül 1994, c.III, Ankara, 1999, s. 1097-1109.

Washburn, George, *Fifty Years in Constantinople and Recollections of Robert College*, Houghton Mifelin Company, Boston and New York, 1909.



EK 1: Balkanlardaki Osmanlı Toprak Kayıpları 1878-1913. L.S.Stavrianos, *The Balkans Since 1453*. Holt, Rinehart and Winston, New York, Chicago, San Francisco, Toronto, London, 1965, s.514

بلد کراچی
باشکانت داریس
۶۴.

در سعادته جفا سانه قوتوالله ماوراجه بولاه کتوف اخذینک جفا سانه
برسنت اسرهای دجه قول ماوری صفه زبور دست تنظیم ارتد و الله تعالی نایضا
تذکره صفه صدایجا هدی اوزرینه ایاه سینه قیامه فلو قیامی شرفه و جوبله ارشد
اولاده اوردونه صفه وح اوردکره | احوالهم در ابرهه کتوف
تاریخ
کتوف

EK 2: BOA., *I.Mtz* (04), 26/1723, 5 L.1324. Geşov'un İstanbul Bulgaristan Kapukethüdalığı'na atandığına dair 8 Teşrin-i Sâni 1322 (21 Kasım 1906) tarihli tahrirat.

۵۰


ملك او خلق و انهم ناوله اسانك كانه سنك و ذكرك من بغياست برامادي
 قوتك اسي كوت اذى حقه بازيلا برنقه ده اذى موهماليه ايجوه دول مستغه
 سرت مره اولاه «صوبه اقبلاش» عوامي استعمال اولتور
 صلعم حال اولدي اولوزه بغياست باجراي ستمه مالدا شاهانه ديه دهان ايتار نهها
 برامادي رتوت اذى ايم امانت نوره ملك قوتك اشد - بقعه برشا نكدر تيكيم
 بيه رعه اذى علاله حقه - سوت و نوز صفت شاهانه ليه قولا جويمه شرنه
 ناول اوله برشا نكته لره املا - اهلين وقت «بغياست قوتك اشد كوت اذى
 حقه صفت برشا هيه قولا جويمه شرنه ناول اشد» حقه سي دماليه حقه سائر
 سوت - سلف سيمه كبا اذى عوامي استعمال اولتور
 حال بوكرده دايما صحت ده بويله ايمه كولون نوكي طبع اولدو و طبعات
 ايد ازاره سي طرفه صابانه امانت دياي كوت سلف سيمه نك ايد - برنقه ده اذى
 سدايه حقه مستور اولدو سرت مره بيلور سكي ديلسي ديويا و طبعات ايد
 سرتجه صفت امانت نوكي دولته بغياست استقلال تامك نصت ايد
 نكل اوله بيه ديا اوله صفة دن سيمه قوتك اشد اشد سيمه مره «صوبه اقبلاش»
 عوامي استعمال دولته امانت اولدو دلالت ايد حقه - هيمي برده حقه ركلر
 صفت سوار اولدو بغياست برنقه سيمه سيمه دولته سيمه بغياست استقلال
 املا - ايد كبا جو - اور ديا اولدو حقه سيمه ايد ايد ايد بويه بزياج بوكن
 اقبلاش اشد ده بولنسي و جلا بولنسي سيمه ايد بويه سيمه سيمه كبا
 ابرم زمانه دل اولدو اصلا اشد حقه سيمه ايد ايد ايد

ميثات آيدن
 ۱۹۰۷

EK 3: BOA., *EPRK.MID.*, 26/74, 04 B. 1325. İstanbul'da yayımlanan Fransızca bir gazetede Geşov'a "Son Eksclansları" denilmesinin mahzurlu olduğu, bu unvanın bağımsız devlet elçilerine mahsus bir unvan olması hasebiyle, Geşov için ancak "Efendi" unvanının kullanılabileceğinden bahisle, Bulgaristan Prenşliği'nin kuruluşunun 20. yıldönümünde bağımsızlığını ilan edeceğine dair Avrupa'da çıkan haberlere atfen bu unvanın ihtiyath kullanılması gerektiğine ilişkin 21 Temmuz 1323 (3 Ağustos 1907) tarihli tahrirat.

۴
حضرتان خیر و برتران
مجلس
۵۶۵۹
۲۰۰

معرضه جگر بزرگ
خارجی نافع است مفید طبعه فزاینده و برونه خفازه خفازه فزاینده در طریقه سمانه ای که عطفه
جوزا سفوراد بود. در اعصاب نافع فزاینده سالی خباب در اینجهه میجو اما در خارج طریقه نفعانه
پرتفه ایست که در برونه جگر مذکور خفازه سمانه ایست که در اولیوم جگر بزرگ میسوزد نه
تبعیح الجمله اولیوم عالمه در حادته حرکت اینجهه را از اولیوم فزاینده که در سطح بر فزاینده ایست که نظراً سلفه
این فزاینده را جفت ایست که لازم کلا در حادته جگر بزرگ نمیدارد بولیتیم نمیدارد ایست که در اینجهه در اینجهه
تره ایست که مذکور فزاینده ایست که در حادته جگر بزرگ در حادته جگر بزرگ در حادته جگر بزرگ در حادته جگر بزرگ
ایست که در حادته جگر بزرگ در حادته جگر بزرگ در حادته جگر بزرگ در حادته جگر بزرگ در حادته جگر بزرگ
بسی مفید است در حادته جگر بزرگ در حادته جگر بزرگ در حادته جگر بزرگ در حادته جگر بزرگ در حادته جگر بزرگ
بفایده فزاینده و بزرگ



EK 4: BOA., A.Miz (04), 30/170, 29.08.1326, s.28. Geşov'un Hariciye Nazır'nın konağında verilen ziyafete davet edilmemesi üzerine yabancı elçilerden en kıdemlisi olan Avusturya elçisiyle görüşükten sonra Sofya'ya döndüğüne dair Bulgaristan'daki Osmanlı Komiseri Vekili'nin 1 Eylül 1326 (14 Eylül 1908) tarihli yazısı.

خارجیہ ۲۰، اندازاً تاجیک پتسورج خان سے ۲۰ ستمبر ۱۹۰۰ء کو لکھا گیا۔

خارجیہ نامہ دینی سرکار روس کی دیکھا اور نہ کیوں کلام نہ صرف ہر قسم کے مفاد پر مبنی
اور نہ ہی وہ عداوت کی قیادت میں ہو سکتی ہے۔ حاکمیت کے مفاد کے ساتھ ساتھ ایک اور مفاد بھی ہے اور وہ
العربیہ کی حیثیت سے ہے۔ اس کے ساتھ ساتھ روس کے مفاد بھی ہیں۔ یہ سب مفاد ایک دوسرے سے جدا نہیں ہیں اور نہ ہی
ایک دوسرے کے مخالف ہیں۔ ان کے درمیان میں ایک ایسا نقطہ ہے جس پر سب کو اتفاق ہو سکتا ہے۔ یہ نقطہ
ہی ہے جسے ہم نے اپنے نامہ میں "نقطہ مشترک" کے نام سے یاد کیا ہے۔ اس نقطہ کے گرد ہی سب کے مفاد
گھومتے ہیں۔ اس لیے اس نقطہ کو پہچاننا اور اس کے مفاد کو سمجھنا سب کے لیے مفید ہے۔

میں نے اپنے نامہ میں اس نقطہ کو "نقطہ مشترک" کے نام سے یاد کیا ہے۔ اس نقطہ کے گرد ہی سب کے مفاد
گھومتے ہیں۔ اس لیے اس نقطہ کو پہچاننا اور اس کے مفاد کو سمجھنا سب کے لیے مفید ہے۔

میں نے اپنے نامہ میں اس نقطہ کو "نقطہ مشترک" کے نام سے یاد کیا ہے۔ اس نقطہ کے گرد ہی سب کے مفاد
گھومتے ہیں۔ اس لیے اس نقطہ کو پہچاننا اور اس کے مفاد کو سمجھنا سب کے لیے مفید ہے۔

EK 5: BOA., A.Mtz (04), 30/170, 29.08.1326, s.7. Osmanlı Petersburg elçisinin, Rusya Dışişleri Bakan Vekili'nin Geşov olayı hakkındaki görüşlerini Hariciye Nezareti'ne bildiren 14 Eylül 1908 tarihli telgrafnamesinin tercümesi.

الجمهورية الفرنسية
موت
٥٦٦٤
٤٠٤

عذرة جاسمينا زينة

مدرس جابر زینہ

حرفہ کلامہ بجا فرمائیں کہ شوہر نے ملوث ایجنے کے نام سے ایک طرف اپنے اپنے سے
اپنے حکومت خاتو خیر عبدالرب کے زیادہ نام کو لکھو کہ ایک آجیا کرتے۔ اس لئے حکومت اس کا اعلان کرے
اور اس کو برسرخانہ کلامہ کو خود کلامہ کے جابر کے نام سے خیر مٹا دے اور اس کو خیر مٹا دے
پروف و دعا عرف اپنے ملوث ایجنے کے لئے ایک دفعہ لکھو کہ ایک طرف کہ لا مارا کہ سے کہ
جس کا نام لکھو کہ اپنے اپنے سے فرماتے ہو کہ کہ برادر کہ ایک دفعہ حکومت کو خبر دے کہ
اپنے اپنے کو برسرخانہ کلامہ کو لکھو کہ ایک دفعہ بارگاہی ادارہ کو خبر دے کہ
جوئے جاسمینہ خدیجہ کے ساتھ ساتھ کہ ایک دفعہ کے لئے کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ
و دعا کے نام سے خیر مٹا دے کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ
تقریر میں کہا کہ اپنے اپنے سے کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ
اور اپنے موقوفہ اس کا نام لکھو کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ
اب وہ فرماتا کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ
لازم کلامہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ
بہتر کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ
فارغہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ
کشف ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ
کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ ایک دفعہ کہ

EK 6: BOA., *A.Mtz* (04), 30/170, 29.08.1326, s.24/1. Bulgaristan Komiserliği'nin, Geçov olayının, meydana gelişinden üç gün sonra Bulgaristan'da siyasi çevrelerde ve basındaki yansımalarını Sadaret'e bildiren 2 Eylül 1324 (15 Eylül 1908) tarihli tahriratının ilk sayfası.

قول ایلس میورین عدل حوضه کذا صورت معروضه بیا- ایشتر
مطرحه کجده نغو: برصفتی « ارفانور اسکی خاهاه تطبیق اولما ابر حکومت بیا بو خاهاه ابر
تقریری صحیح بصف اولده حد حسابت دولتم ایچکی ایچو بو عادت بیهغه ریجده نغو: واهین
ایه اولیغی دشا بیه بواهد بقاره حقیقت اولما ابر فرضه سوز منقده ای استغاده نغو: بیا- اولما
توصیل سف استخاد فایض اولما- خاچه نظری بار بوقونک بوبوله کون ایسه نغو: بیا- بولق بیا-
مصلحت اینگری دغنیجه « شودوقه حکومت خاهاه عثمانی ستمک بیکره راقم ایچو: ره افسوزون
ایز تقصیر - تقوی باذوقه اولما- سار ایلگون. مؤتذراج کادسی حکومت بیا اولما- ایله نغو: بیا-
البر کتوفک عودت ایلمی لایم حاصل بوله نغریمان بولقون در - شوا بیکره- اولما- دغنیجه
زور اینک عودت بولسب بقاره های دغا بیا ایله صفای ایله نغو: بیا- تقاری ایله اولما-
طولای سار مطبوعات داره اعدالی ایچمه ایچیم درون کیمه دونه صلح جیموم عودت اولما-
انفار عسیری نغریمان بیه جک مفاطه بار اولما- اطامه درون جیموم اولما- بولما- اولما-
بغایر تقصیر وکی
س

EK 7: BOA., A.Mtç (04), 30/170, 29.08.1326, 24/2. Bulgaristan Komiserliği'nin, Geşov olayının, meydana gelişinden üç gün sonra Bulgaristan'da siyasi çevrelerde ve basındaki yansımalarını Sadaret'e bildiren 2 Eylül 1324 (15 Eylül 1908) tarihli tahriratının ikinci sayfası.

